

Жетен кааннын журтын чачкан
Кара-Кула баатыр эди.
Кара-боро санаалу — дийт,
Кату бүткен кезер — деди.
Ат карыган согумтыкта,
Ак быйанды азыктаарга,
Эр карыган өлүмтикте,
Элди-фонды кулданарга
Ондый танма келип жаткан
болбозын» — деп,

Кара-Куланын алтай жерин
Айландыра көстөп турды.
Көрүп отурар ол болгожын,
Айга күйбес ала тажы
Жалтырт өдип эм көрүнди,
Күнге күйбес күрен тажы
Мызылдажып эм көрүнди,
Жетен айры кара талайы
Жалтырашкан жатпай кайтты,
Жети жаан кара тайгазы
Мызылдашкан турбай кайтты,
Кыртыжы жок темир жалаң
Жайыла түшкөн жадар болды,
Кыртыжы жок темир терек
Жайканышкан турар болды.
Кара-Кула баатыр болзо,
Айылынан атанала,
Алты конгон — жолдо болтыр,
Жеринен эмди атанала,
Жети конгон — жолдо болтыр.
«Маадай-Кара баатырдын
Журтын барып жуулайдым — дийт,
Алтай түбин алты айланган
Ак быйаны азык болор.
Жердин үстин жети өбирген
Албаты-жоны олжо болор».
Ал жаагын ол чайнанган,
Азу тижин эм кабырган,
Ат тыныжы куу тумандый
Алтай түбин бүркей берген,
Алып жүзи кызыл өрттий.
Тенгери түбин өдө берген,
Жыда мизи жылтырашкан,
Жыш аралдый мызылдаган,
Улду мизи жалтырашкан,
Уч гайтадый мызылдаган
Келип жадар жанду болтыр.
Көргөн бойы Маадай-Кара

Көстин жажы мөлтирт этти.
«Ат карыган согумтыкта,
Ондый танма базынатан жат,
Эр карыган өлүмтикте,
Жеек танма бийлейтен жат.
Өлөтөн дө болзом — деди,
Көө тайганын колтугында
Сөөгим барып саладым — дийт,
Өзөтөн дө болзом — деди,
Көк талайдын белтирине
Ис артызып жүредим» — дийт.
Алтын үйгөн ала койып,
Шыгырада силкий салды.
Кара-калтар ат-эржине
Казалада желип келди.
Алтын үйгөн эм болгожын,
Ат бажына суга салды,
Төрт кырлу көбөн жалаң
Токумын арта салды,
Төрт агаштан эптеп өткөн
Күлөр арташ өерин салды.
Катамалду кат куйушкан
Катай тудуп сугуп жүрди,
Уч үйелү көмөлдөргө
Бүктөй тудуп тартып алды.
Төртөн колон төш колонды
Ат төжинен алып тартты,
Алтан колон алын колон
Ат алдынан алып тартты.
Кара-калтар эржинени
Калып чыгып минип ийди
Узада барган узун тискин
Эргек төзи орой салды,
Туура келген туйук тискин
Ээр кажына кыстап салды.
Тогузон чардын терезинен
Толгоп өткөн камчызын
Ат жалмашка туда берди.
Кара-калтар ат-эржине
Чойилбеске чөйилип барды,
Керилбеске керилип барды,
Алын туйгак тепкен жерден
Арсал тайга эм чарчалды,
Кийин туйгак тепкен жерден.
Бүрзөл тайга эм чарчалды.
Сурбулжынды сурт эдерде,
Суу-талайы чайбалып калды,
Элезиндий элес өткөн,

Ээс* тайга селендеди.
Тееп барган ол жеринен
Тебүүрдий жер үзүлди,
Базып барган ол жеринен
Балкаш көрнөө кайнап калды.
Јетен тайга ажыра конот,
Јети талай кечире тебет,
Алтаң өзөк ажыра конот,
Алты талай кечире тебет.
Күн алдына томро түшкөн
Күзүңгүлү күрөң тайгага
Чыгара једип келбей кайтты.
Ары јанын ајыктап турза,
Алтай јери көрүнип чыкты,
Күңгө күйбес күрөң тажы
Јалтырт эдип өм көрүнди,
Айна күйбес ала тажы
Мызылдашкан эм көрүнди,
Јетен айры көк талайы
Јайканышкан јатпай кайтты,
Јети јаан көө тайгазы
Мызылдашкан турбай кайтты.
Айыл-јуртын көрүп турза,
Ак Быйаны түймей бертир,
Ар-албаты көлзөй бертир,
Тогузон жылдын тойы дејип,
Јетен жылдын јыргалы дејип,
Ойың-кокур баштай бертир.
Ат јакшызы јарыш кууган,
Эр јакшызы күрөш кууган,
Тайга кептү өт туураган,
Талай кептү аракы јуулган.
Бала-барка базарына
Мандык торко јайып алган,
Келин-бала келерине
Кеен торко јайып алган,
Албаты-јоны јыргап турды.
Көргөн бойы Маадай-Кара
Алаң кайкап тура берди.
«Бу натазынын јыргалы? -- дейт,
Бу натазынын ойыны? — дейт,
Өзөтөннинг јүрүми бе?
Өлөтөннинг олјозы ба?»
Кара-калтар өрјиненин
Јамакайын јара тартып,
Күрөң тайга ол бажынан

* Ээс — бийик.

Кара туман кайнадып,
Боро туман бурладып,
Казаладып јелип түшти,
Тогус үйелү мөнжү чакы
Төзине келип тура түшти.
Тогузон кырлу таш өртөөдөн
Јенг тударга јетен кезер
Јергелејип чыгып келди,
Ат аларга алтан алып
Анан-мынан келгиледи.
Алтан алып кыйгы салды,
Јетен кезер кышкы салды,
Оос блаажып кыйгырыжат,
Ондоп, солдоп эзендежет.
«Каан орды каан — дешти,
Баатыр орды баатыр — дешти,
Алтын-Тарга абакайын
Уул бала таткан — дежет.
Тогузон күңгө той бажалып,
Токунабай турубыс — дейт,
Јетен күңгө јыргал бажап,
Јыргап, көкүп турубыс» — дейт.
Уккан бойы Маадай-Кара
Ачу-корон кышкы салды,
Ама-томо кыйгы салды.
Алтан түмен баатырларын
Амадап өмди айбылады,
Јетен түмен кезерлерин
Јергелей тургузып, эм јакыды:
«Алтан өки баатырларым,
Менин адым алганча — дейт,
Ак јееспек јулуп келеер,
Јетен өки кезерлерим,
Менин јенгим тутканча — дейт,
Боро талдан кезип келеер».
Алтын тонду алыптары
Јееспектеп баргылады,
Мандык тонду баатырлары
Тал бедреп баргылады.
Маадай-Кара бойы дезе
Ак мылтыгын јүктенгенче,
Ак үлдүзин тайанганча,
Таш өргөөгө кирип барды.
Алтын-Тарга абакайы
Көрүп турар ол болгожын,
Маадай-Кара баатыр кижин
Ай јалтагы чырайы
Кара бүдер тартылып калтыр,

Күн жалтагы чырайы
Кара бүрүнкүй кубулып калтыр.
Килин кара кабагы
Кара туман кеберлү,
Кирби кара сагалы
Кара булут кеберлү,
Көк чолмондый көзине
Канду жыда кадалгандый,
Көб тайгадый азу тижин
Ачу-корон тиштенген
Эжиктен эмди кирип келди.
Көргөн бойы абакайы
Көксине эмди сананды:
«Элен чактыг эки үйеге
Эр жазына журтап келген,
Жазын чактыг жаш үйеге
Жазаганча жадып келген
Маадай-Кара болгон — деди,
Аядап-куштап келген тушта
Ай жалтагы онын чырайы
Ачык-жарык киретен эди,
Күн жалтагы онын чырайы
Күлүмзиренип келетен эди.
Уул бала табарымда,
Не ачынган болотон?» — деди.
Абакайы онойып сананып,
Жабызайын отура түшти.
Маадай-Кара баатыр десе
Төр бажына басып келип,
Айдып турбай эмди кайтты:
«Акыр, акыр, абакайым,
Уул бала табарымда,
Не темдеги онын бар?» — дийт.
Оны уккан абакайы
Ойто айтканы мындай болды:
«Көчкиттери суу мөңүн — дийт,
Көгүстери суу алтын — дийт,
Эки жарын ортозында
Эргек базым кара мендү.
Киндиги жок, туйук бүткөн,
Кабагы онын тудуш бүткөн».
Уккан бойы Маадай-Кара
Улу тынып, басып барды,
Анда-мында сабадылып,
Ак мылтыгын жөлөп турат,
Ары-бери айланышып,
Ок-саадагын чечип турат.
От аякка эмди болзо,

Жабызайын отура түшти.
Оро көргөн эмди көзүн
Төмөн көрбөй, ол отурды,
Төмөн көргөн эмди көзүн
Оро көрбөй, ол отурды.
Анча-мынча отуларда,
Эжигинен калырт эдип,
Алтан баатыр бажын билген,
Ак-бийанды башкарган
Ак-Бөкө деп баатыр келди.
Алтын эжик ачкан баатыр
Маадай-Карага мендеп айтты:
«Акыр, акыр, бөбгөн — дийт,
Уч тегери түбинде
Жалаң жеерен жылкыда
Ак-боро кулун чыкты.
Ары калып, алты беенин,
Бери калып, беш беенин
Кулунын бажын ойо тебет,
Он бир беени эмип турат.
Ондый кулун табылды — дийт,
Оны эмди канайдар?» — дийт.
Уккан бойы Маадай-Кара
«А» деп эрмек айтпай,
«Акыр» деп эм отурбай,
Ак мылтыгын ала койып,
Алтын эжик ачып чыкты,
Уч тегери түбин көстөп,
Тынду огын адып ийди.
Баатыр кижин аткан огу
Ак бийаннын ортозында,
Айгырлу жылкы аразында
Ак-боро ол кулуннын
Тас колтугын кезе атты,
Окпө-жүрегин үзе атты.
Ак-боро кулун эмди:
«Маадай-Кара алтайы» — деп,
Ачу-корон киштей салды,
Жал жастанып жыгылды.
Маадай-Кара анаар барып,
Жан карманын кодорып,
Алтын салту томрок бычак
Ушта тартып, чыгарып алды.
«Ат болбогодый ат болзон,
Арга жетир балама» — деп,
Ак-боро ол кулуннын
Ичи-кардын жара кезип,
Алтан кулаш ичезин

Чөймөй тартып, үзүп алды.
Оскө эдин ийтке-кушка
Жем болзын деп таштап ийди.
Оргөозине ойто келзе,
Алтан өки кезерлери
Ак жееспек алып келтир,
Жетен өки баатырлары
Боро талды кезип келтир.
Көргөн бойы Маадай-Кара
Боро талды ала койып,
Кабай эдип өңий тартты,
Ак жееспекти эмди алып,
Алдына төжөк эдип салды,
Алтан чардын терезинен
Чуу жазаган турбай кайтты,
Жетен чардын терезинен
Чулгак эдип салбай кайтты,
Камду аннын жымжагынан
Кабыра тудуп жастык өтти,
Киш аннын сарызынан
Жайа тудуп, төжөк салды.
Алты кырлу тал кабайга
Балазын алып кабайлады.
Алтан кулаш ат ичеге
Энезинин уурак сүдин
Уруп алып, карыланды.
Умчылу сүтти карыланып,
Кабайлу балазын кучактанып,
Маадай-Кара баатыр киж
Эжигинен чыкпай кайтты.
Кара тайга бажы өрө
Базып чыккан турбай кайтты.
Алтын-Тарга абакайдын
Эки көстин жажы десе
Эки кара талай кептү
Жайкалажып агып түштү,
Эки өмчектин сүди десе
Эки түңгей ак талайдый
Улаазынан агып чыкты.
«Кандый салым болды не?» — деп,
Ыйлап, сыктап ол отурды.
Барган бойы Маадай-Кара
Кара тайга бажына
Уч тыштанып чыкпай кайтты.
Төрт кайыннын алдына
Балтыр кежик балазын
Алып барып, салган турды.
«Төбө кайа бу болгожын,

Адаг болзын, балам — деди,
Төрт түңгей кайын агаш
Энег болзын, балам» — деди.
Энезинин уурак сүдин
Каландада буулап салды,
Балазынын оозына
Бир күнде бир тамчыдан
Агар эдип жазап салды.
Төрт кайыннын жулугу
Балазынын оозына
Бир күнде бир тамчыдан
Агар эдип чорго өтти.
«Өлө берзен, балам — деди,
Сөбгин калгай алтайына,
Өзө берзен, балам — деди,
Бойын жүргейин бу жеринге.
Жетен айры көк талайын
Бир болужын берзин — деди,
Жети жаан көө тайган
Бир алжыжын берзин» — деди.
Айткан бойы Маадай-Кара
Эки көзинин жажы эмди
Кара көлдий жайкалышты.
Эки эдегин кыстап алып,
Кара тайга бажынан
Базып түжүп келбей кайтты.
Ак оргөөгө кирип келзе,
Алтын-Тарга абакайдын
Көзинин жажы көл кеберлү
Көнүтип агып, эжиктен чыктыр.
Эмчепинин сүди талай кептү
Узада агып, улаадан чыктыр.
Көргөн бойы Маадай-Кара
Эрмектежип, айдып турды:
«Акыр, акыр, абакай — дийт,
Көргөн жангыс балабысты
Кара-Кула тепсегенче,
Тенил өлзө, кайдар — деди.
Кара-Кула өлтүргенче,
Бойы өлүп калгай» — деди.
Абакайы айтпай кайтты:
«Элен чактын эки үйеге
Ыйлабаган кижэ эдим,
Жажын чактын жаш үйеге
Жайнабаган кижэ эдим.
Ачу-коронго чыдашпай,
Көстин жажын төктим» — деди.
Күнге күйбес күрен таштый

Күлөр тажуур өм эжелди,
Айга күйбес ала таштый
Алтын табак алып салды,
Апшыйагын азырап турды.
Ары көрүп, багырып турды,
Бери көрүп, каткырып турды.
Онойып отурар ол болгожын,
Күннинг көзи өм бөктөлип,
Күрөң туман кайнап келди,
Айдын көзи өм бөктөлип,
Боро туман бурлап келди.
Турган агаш тура сынар
Соок түшкөн турбай кайтты,
Жаткан жадык жада анданар
Салкын келген турбай кайтты.
Көк талайдын белтири
Тогуз карыш жара тонды,
Көб тайганын колтугу
Жети карыш жара тонды.
Ала түктү ак быйаны
Мааража бербей кайтты,
Ак чырайлу ар-албаты
Багырыжа ыйлай берди.
Кара тайга бажынап
Ат тыныжы куу тумандый,
Алтай түбин тозуп чыккан,
Алып жүзи кызыл өрттүй,
Тегери түбин бөктөп чыккан.
Кара-суры бышкырган,
Кара-Кула чакырган,
Ачу-корон кышкы салган,
Ама-томо кыйгы салган,
Эмди келип жатпай кайтты.
Ыда мизи жылтырашкан,
Ыш аралдый мызылдашкан,
Улдү мизи жалтырашкан,
Уч аралдый мызылдашкан.
Колон кара кежегези
Эки жардына согулган,
Кожлан кара жыдазы
Ач белине өттелген,
Кара-Кула жеппей кайтты.
Турган агаш тура сынар
Соок болуп ол келгени —
Кара-сур ол адынын
Тыныжы болбой эмди кайтты.
Жаткан жадык жада анданар
Салкын болуп келгени —

Кара-Кула баатырдын
Бойынын тыныжы болбой кайтты.
Ат капталга кар болуп
Жаап түжүп келгени —
Кара-Кула баатырдын
Чилекейи болбой кайтты.
Кара-Кула баттыр бойы
Ачу-корон кышкы салат,
Ама-томо кыйгы салат,
Ал жаагын чайнанып турат,
Азу тижин кабырып жадат.
Ачу-корон кышкыарда,
Алтай жери силкингендий,
Тизирт-табыш мынанг болот.
Ама-томо кыйгыарда,
Кайа тажы көчкөлөнгөндий,
Күжүрт-табыш болуп турат.
«Маадай-Кара баатыр — деди,
Кыйгылу жуу келди — деди,
Кылышту чак келди — деди,
Ак быйанын азык болор,
Ар-албатын олжо болор.
Жеезенди жемирерим,
Жерлү малын мен айдаарым.
Коозонды кодорорым,
Колында малын мен айдаарым.
Алтай жерин мен өртөйдим,
Албаты-жонунг мен жуулаарым.
Таш очогунг сыйдырарым,
Талкан күлинг чачарым — дейт,
Уч жебенди кезерим — дейт,
Изү күлинг чачарым — дейт.
Алтай үстин акалагам,
Алтан кааннын журтын чачкам,
Жердин үстин жеектегам,
Жетен баатыр журтын жуулагам.
Ат карыган согумтыкта,
Алтайыга өчөп келдим,
Эр карыган өлүмтикте,
Эжигинге жуулап келдим.
Адыжатан огуң бар ба?
Айдыжатан сөзин бар ба?
Капшай бери чыксаң» — деди.
Маадай-Кара мыны угуп,
Кыныс өдий унчукпады,
Кулагы укпай ол отурды,
Кылчас эдий эм көрбөди,
Көзи жоктуй ол отурды.

Кара-Кула калжуурып айдат:
«Маадай-Кара баатыр — деди,
Кызыл канын төгөдим — дийт,
Кылду бажын кезедим» — дийт.
Калганчыда Маадай-Кара
Эжигинен эмди чыкты.
Туранабайдый ала көзүн
Айландыра көрүп турза,
Эки кара бу мүркүди
Акшый, акшый келген бойы
Укү чилеп эдип отурды.
Эки кара ол тайгылы
Уре, уре келген бойы
Күчүк чилеп үрүп жатты.
Оны көргөн Маадай-Кара
Ачу-корон кышкы салды,
Ама-томо кыйгы салды:
«Акыр, акыр, Кара-Кула,
Ат карыган согумтыкта,
Алтайыма келдин — деди,
Эр карыган өлүмтикте,
Эжигиме келдин — деди.
Ак быйанды жамынатан,
Ар-албаты жастанатан
Ады чыккан Кара-Кула
Алды-кийинин санан — деди,
Сүрекейинди көрөрүм — дийт,
Түби-кийинин сакы — деди,
Шулмузынды көрөрүм» — дийт.
Ужкан бойы Кара-Кула
Ал жаагын чайнана берди,
Азу тижин кабыра берди.
Кара тайга бажынан
Казаладып желип түшти.
Келген бойы алтан кырлу
Ак үлдүзүн ушта тартат,
Ар-албаты ортозына
Кире конуп, жуулай берди.
Ары өдөрдө, алтан муннан,
Бери өдөрдө, бежен муннан
Кезип, кертип тура берди.
Кыймырашкан ак быйаны
Мааражып жыгылгылайт,
Кызыл-күрөң черүлери
Кыйгырыжып жыгылгылайт.
Оны көргөн Алтын-Тарга
Ама-томо кыйгырып айтты:
«Ак быйанды кыйнаба — дийт,

Албатыны кырба — деди,
Тебеелү быйан сенин эмес,
Тепсеп салзан, туза түшпөс,
Тергеелү жон сенин эмес,
Кырып салзан, арга болбос».
Кара-Кула баатыр эмди
Кайра көрүп, кыйгырып турды.
Алтан эки баатырларын,
Ак быйанды айдаттырып,
Алты конок озо аткарды,
Жетен эки кезерлерин
Элди-жонды эм башкартып,
Жети конок озо аткарды.
Жети айры көк талайды
Күн бадыжы агызарга
Жети күнге мокоп салды,
Жети жаан көө тайганы
Ортөп салар эмди болуп,
Тогуз күнге мокоп салды.
Жети үйелү темир теректи
Күн бадыжы жыгар болуп,
Жети күнге мокоп салды,
Эки түнөй алтын күүкти
Адар болуп мокоп салды.
Ат буулайтан ат чакыны
Ушта тартып салар болуп,
Тогуз күнге мокоп салды.
Алды учын тартар болзо,
Алтан кезер жер алдына
Тудушканча чыгып келди.
«Калак-корон, Кара-Кула,
Канайып туруң сен? — дешкилейт.
Алдыгы учы бу чакынын
Айбыстаннын чакызы» — деп,
Жер алдына кадай тартат.
Устүги учын тартар болзо,
Тогузон кезер тудушканча
Тенгериен түжүп келди.
«Калак-корон, Кара-Кула,
Канайып туруң сен? — дешкилейт.
Устүги учы бу чакынын
Курбустаннын чакызы» — деп,
Тенгериге кадай тартат.
Онон өскө ар жөөжөзүн
Тонуп, жуулап албай кайтты,
Алтай кеенин өртөп салды,
Өлөң артыспай, жамдап салды.
Онын соңында Кара-Кула

Атанып, јортуп кӧнүгип ийди.
Сай тажындый ак быяны
Мааражып чубашкылайт,
Жылдыс кештү ар-албаты
Багырыжып эм баскылайт.
Тоолоп болбос ала малы
Тебеезинен чыгып барды,
Тил билишпес албатызы
Тергеезинен ӧдүп барды.
Јерине кайра мал божотпой,
Малдан көп мал апарат,
Јолынан кайра јон көрдүрбей,
Јоннон көп јон апарат.
Кечүзи јок талайларга
Күрлер салып кечкиледі,
Ажузы јок тайгаларды
Күрек тудунып ашкылады.
Јетен талай кечип барды,
Јетен тайга ажып ийди.
Јер ортозын ӧткӧн тушта
Јетен айгыр жылкызынан
Төрт кулакту, төрт чанкыту
Көк байтал кайра блаап,
Алтайын көстӧп мантап ийди.
Оны көргӧн Кара-Кула
Казыр андый эм огурды,
Кату тижин кабырып турды,
Ал јаагын чайнанып турды,
Ачу-корон кышкы салды:
«Алтан эки баатырлар,
Јетен эки кезерлер,
Мал балазын эм таштабай,
Ак быянды апарыгар,
Алтайыма јетиригер — дийт,
Јон балазын эм таштабай,
Ар-албатыны үзе айдагар,
Эжигиме јетиригер — дийт.
Төрт кулакту, төрт чанкылу
Көк түктү јабаганын
Богоно сӧӧгин мен оодорым,
Кызыл канын төгӧрим — дийт,
Кыл ӧӧчин үзерим» — дийт.
Айткан бойы Кара-Кула
Ары болуп жүрүп ийди,
Сурбулжынды сурт эдерде,
Суу-талайы чайбалып калат,
Элезиндий элес эдет,
Эки тайга селегдежет.

Көк байталдын кийининен ары
Истеп алып, барып јадат.
Көк байтал ол болгожын,
Саг төмӧнгӧ јалын јайат,
Саг ӧрӧгӧ куйрук јайат,
Алын колы казалады,
Кийин буды бийеледи,
Көк ӧлӧнди көмӧ теппей,
Кӧнү јорго јорголоды,
Јаш ӧлӧнди јайа теппей,
Јараш јорго јорголоды.
Јетен тайга ажып келди,
Јетен ӧзӧк ӧдүп келди.
Јетен тайга ашкан бойы
Там тыгыда мантап јадат,
Јетен ӧзӧк ӧткӧн бойы
Там тыгыда жүрүп јадат.
Оны көргӧн Кара-Кула
Ачу-корон кышкы салды:
«Јердин үсти јети буудак,
Алтай үсти алты буудак —
Јетирбегенче, тутгырбаганча
калбазым — дийт,
Кара талай белтиринде,
Кара тайга колтугында
Јер ээзи эки түнгей
Кер-балыкка апарала,
Јуттурбазам, кыйдырбазам
Болзын» — деп, молјонып турды.
Кара талай белтирине,
Кара тайга колтугына
Көк байтал јелип келип,
Јада түжүп, ол анданды,
Тура жүгүрүп, ол силкинди,
Ӗзӧк ичи ӧлӧ туман,
Кырдын бажы кызыл туман,
Турган агаш тура сынар,
Соок түшкен турбай кайтты,
Јаткан јадык јада анданар
Салкын боло бербей кайтты.
Тогузон айры кара талай
Јаактанып тоно берди,
Эки түнгей кер-балыктар
Уйаланып јада берди.
Апту-чуулу көк байтал
Эжитиле кыйтылдада
Јелип, ӧдӧ бербей кайтты.
Анча-мынча удаганда,

Кара-Кула каан күлүк
Ала көзи кандалган,
Азу тижи тарсылдашкан,
Кара-сур ол адынын
Бажы-көзүн сабаганча,
Ат үстүнөн кыйгырып келди,
Айлык жердег кышкырып келди.
«Ады чыккан најылар — дийт,
Жолы чыккан кезерлер — дийт,
Алмын-чулмун балыктар — дийт,
Көк байталды туттаар ба,

жуттаар ба,
Найылар?» — деп сурап келди.
Эки түңей кер-балыктар:
«Божоттын, көрбөдиг» — деп,
Бойы-бойлоры урушкылап,
Куру исти кезип турды.
Оны көргөн Кара-Кула
Көк байталдын изин истеп,
Там тыгыда мантада берди.
Бараадып, молжонып турат:
«Көк байтал, акыр — деди,
Көс жедетен мөңүн чөлдинг

ортозында,
Көс жетпес алтын чөлдинг

жаказында,
Жүс будакту темир терек төзинде
Эки түңей жеек сары жыландарга
Жуттурбазам, кыйдырбазам,
болзын», — деди.

Оны уккан көк байтал
Мөңүн чөлгө жеде конуп,
Жада түжүп, ол анданды,
Тура жүгүрүп, ол силкинди,
Өзөк ичи өлө туман,
Кырдын бажы кызыл туман,
Ат капталга кар түшти,
Ачу-корон соок келди,
Жүс будакту темир терек
Тызыражып тонуп келди.
Эки түңей жеек жылан
Туунжылап жада берди.
Атту-чуулу көк байтал
Эжигиле тадырада
Желип, өдө бербей кайтты.
Анча-мынча удаганда,
Ачу-корон кыйгы салып,
Ама-томо кышкы салып,

Кара-суры ол бышкырган,
Кара-Кула ол чакырган,
Ат тыныжы жуу тумандый,
Алтай түби тунуп калган,
Бойынын жүзи кызыл өрттий
Тенери түбин тоозыган
Эмди мында келбей кайтты.
«Ады чыккан најылар,
Жолы чыккан жыландар,
Көк байталды туттаар ба, жуттаар ба,
Уулдар?» — деп сурап келди.
Эки түңей жеек жылан:
«Сенде эмей, сенде эмей» — деп,
Бойы-бойлоры урушкылап,
Куру исти кезип турды.
Онон ары Кара-Кула
Там тыгыда мантадып жадат.
«Аданайдын эдин жи — дийт,
Ады чыккан байтал — деди,
Темир тайга колтугында,
Жети кырлан ол жанында,
Жети түңей көк кайада
Жети боро какай бар — дийт,
Орто* барып, кулугурдын
Кыл торсугын кыйдырарым,
Кызыл канын ичирерим», —
Онойыл айдып, сүрүп жадат.
Барып жадып, көрөр болзо,
Кара-суры ат-эржине
Көк байталдын желегине
Төкпөк манла жүретен болтыр,
Көк байталдын баздына
Сыр желекле жүретен болтыр.
Оны көргөн Кара-Кула
Кара-сур эржиненин
Жамакайын жара тартты,
Жалмаш эдин жара сокты,
Жежерге мендей берди.
Көк байтал ол болгожын,
Темир тайга колтугына
Аткан октый келбей кайтты.
Жада түжүп, ол анданды,
Тура жүгүрүп, ол силкинди.
Өзөк ичи өлө туман,
Кырдын бажы кызыл туман,
Турган агаш тура сынар соок түшти,

*Орто — ого.

Жаткан жадык жада анданар салкын
болды,

Жети түңгей темир кайа
Тазыражып тоңо берди,
Жети түңгей боро какай
Уйаланып жада берди.
Атту-чуулу көк байтал
Эжигиле кыйтылдада
Желип, өдө бербей кайтты.
Анча-мынча ол болгондо,
Кара-Кула каан күлүк
Тегери кептү күркүреген,
Темир чилеп шыгыраган,
Кара-сур эржиненин
Башка-көскө сабай берген
Бу алтайга келбей кайтты.
«Ады чыккан какайлар — дийт,
Көк байталды туттаар ба,
жуттар ба,

Уулдар?» — деп сурап турды.
Жети түңгей боро какай:
«Сенде эмей, сенде эмей» — деп,
Бойы-бойлоры урушкылап,
Алан кайкап тудуп калды.
Онон ары Кара-Кула
Көк байталдын изин истеп,
Там өчөжип, сүрүп ийди.
«Сангыскан учуп, учыңа жетпес
Сары чөлдин ортозында,
Кускун учуп, учына жетпес
Куба чөлдин жаказында
Эки түңгей кодурлу кара
Төөлөргө жетирбезем болзын — деди,
Кыл торсугын төөлөр кыйар,
Кызыл канын олор төгөр,
Алмын-чулмун шокчылдар — дийт,
Арка-сыртын оодор» — деди.
Көк байтал эм болгожын,
Сангыскан учпас сары чөлтө
Жедип келген турбай кайтты.
Жада түжүп, ол анданды,
Тура жүгүрүп, ол силкинди,
Өзөк ичи өлө туман,
Кырдын бажы кызыл туман,
Турган агаш тура сынар

соок түшти,
Жаткан жадык жада анданар
салкын келди.

Эки түңгей кара төөнүн
Кодурлары чакартыды.
Кодур ташка барала,
Кодурун сөйкөп жадарда,
Атту-чуулу көк байтал
Эжигиле өдө берди.
Саат-маат болбоды,
Сангыскан учарга жетпеди,
Ачу-корон кыйгы чыкты,
Ама-томо жышкы келди.
Кара-суру ол бышкырган
Кара-Кула ол чакырган
Бу алтайга келбей кайтты.
«Ады чыккан нажылар,
Кодурлу кара төөлөрүм,
Коркушту бөкө шулмустарым,
Көк байталды туттаар ба,
Баатырлар?» — деп кыйгырып жетти.
Уккан бойы эки төө:
«Сөйкөнгөн, көрбөгөн» — деп,
Эки бойы ачыныжып,
Урушкылап турбай кайтты.
Оны уккан Кара-Кула
Куру исти истеп алып,
Там тыңыда мантада берди.
Бараадып, айдып турат:
«Жетен тайга ажыра сүрүп,
Ат-эржиңем жоботкон — дийт,
Жетен талай кечире сүрүп,
Алкы бойым жоботкон — дийт,
Жердин үсти жети буудак
Мыны тутпас кайткан? — деди.
Алтай үсти алты буудак
Мыны албас кайткан? — деди,
Мынан ары бараадып,
Кара тайга колтугында,
Кара талай жарадында
Эки түңгей өгүс кара
Айуларга жуттурбазам,
Кыйдырбазам болзын» — деди.
Оны уккан көк байтал
Кара тайга колтугына,
Кара талай жаказына
Жада түжүп, ол анданды,
Тура жүгүрүп, ол силкинди,
Өзөк ичи өлө туман,
Кырдын бажы кызыл туман,
Турган агаш тура сынар,

Төрт катап ол киштеди,
Жетен айры жеекен арал ичинен
Жетен јашка једе берген,
Јиит тужы өдө берген,
Сол колында јес тайакту,
Он колында куулы тайакту
Абакај најы чыкпай кайтты.
Көк байталды көргөн бойы
Көөркий карыган базып келди.
Көзи-бажын сыймай тудуп:
«Маадай-Кара алтайы — дийт,
Малдан арткан быйаным — дийт,
Малы јокко мал болор — дийт,
Аргазы јокко ат болор» — дийт.
Темир терек төзи орто
Чобрадан чадыр тутты,
Чылбыктардан төжөк салды.
Алтайына јада берип,
Эрмектенип ол отурды:
«Каан кижии алтайы — дийт,
Малдан артып бу калганы
Көк байтал болордо — дийт,
Кижии канайып артпаган?» — дийт.
Онойып отурар ол болгожын,
Кара тайга бажында
Балтыр кежик јаш баланын
Багырып ыйлап чынгырганы
Карганактын сол кулакка
Томула бербей эмди кайтты.
Оны уккан абакај најы:
«Сол кулакка угулганы
Солун кандый табыштар?» — деп,
Кара тайга бажы дөбн
Эки тайак тайанып,
Јүк арайдан базып чыкты.
Базып чыгып барар болзо,
Төбө кайа бажында,
Төрт кайыгнын төзинде
Кабайлу бала јатпай кайтты.
Алтан кулаш ат ичегеде
Энезинин уурак сүдин
Устүне онын буулап салтыр,
Тал ортозы агып калтыр,
Умчынын оозы кадып калтыр,
Төрт кайыгнын јулугу
Агар эдип чорго јазаган,
Чурайып кадып, түжүп калтыр.
Балтыр кежик балазынын

Оозына түжер неме јок,
Алты конок аштап јаткан,
Арга јокто, ыйлаган болтыр.
Көргөн бойы карганагым:
«Көргөн јангыс балам — деди,
Көзи болзо, отту — дийт,
Көкси болзо, ойлу — дийт,
Көөркийди баламды» — деп,
Кучактап албай эмди кайтты.
Умчыда арткан сүдин дезе
Карызына сугуп алды
Кара тайга бажынан
Түжүре базып эм барады.
Табыр-тубур салкын келди,
Жетен јашту абакај најы
Јалбак ташка тайкылала.
Јастыра базып, јыгыла берди.
Бир билинип, билинбеди,
Бир ондонып, ондонбоды,
Кара тайга кырынан
Тоголонып, эдегине түшти.
Көдүрилип туруп келзе,
Умчылу сүди артып калтыр,
Кабайлу балазы јок болтыр.
«Карыбазын карызын — дийт,
Јүдебези јүдезин — дийт.
Кайран јангыс балам — деди,
Кажы алтайга барган?» — дийт.
Ыйлап, сыктап ол турарда:
«Канайып туругар, карганак?» — деп,

Карсылдада каткы чыкты,
Кайра багып, көрөр болзо,
Балтыр кежик балазы
Кийининде эмди турбай кайтты.
Көргөн бойы карган эмеген
Јүгүрип барып, кучактады.
Жетен чардын терезинен эткен
Чулгак чуулары јок болуптыр,
Алтан чардын терезинен эткен
Јылу чулгагы јок болуптыр,
Куба јылангаш уулчак турды.
Јаш балазын кучактанып,
Карганагым базып јанды.
Чобрадан эткен чадырына,
Чылбыктан болгон төжөгине
Бу балазын алып келди.
Туу эчкизин саап алып.

Балазын азырап отура берди.
Онойып олоор отургажын,
Балтыр кежик бала айтты:
«Акыр, акыр карганак — дийт,
Темир терек будагына
Өрө-төмөн өдүп турган
Кучыйактын жаражын — дийт,
Адып оны аларга
Ок-саадактан жазап бер» — дийт.
Онойып айткан ол тужунда
Абакай нажы тура жүгүрүп,
Кабыргадаң жаа этти,
Сырбалжыннаң октор этти,
Балазына туттырып берди.
Кабырга жааны энгий тартып,
Балтыр кежик ол балазы
Өрө өткөн кушкаштарды
Өрө өткүрбей, кыра адат,
Төмөн өткөн кушкаштарды
Төмөн өткүрбей, кыра адат.
Тышкары жүгүрүп чыгала.
Кажу туунын кара аралын
Өрө базып чыкпай кайтты.
Жетен койон желип чыкты.
«Айт» деп кыйгы салды,
Ак койондор тура түшти.
Кара жагыс сылгай окло
Тизе адып ол түжүрди.
Жетен койонды жүктенип алып,
Жаш балазы жанбай кайтты.
«Койон мўни койу мўн» — деп,
Карганак сўўнип, кайнадып турды.
Жилигиле, бөөрөгиле
Жаш балазын азырады.
Карганагы эркелеп турат:
«Көргөн жагыс баламды — дийт,
Көөркийди мыны» — деди.
Балтыр кежик бу балазын
Уредип эмди айдып отурды:
«Жеекен арал ортозында
Тозулду тоолок төбө бар,
Адаң тозуйтан төбө — деди,
Ондый жерди темдекте» — дийт.
Балтыр кежик ол балазы
Тозулду тоолок төбөгө,
Өрө алып, базып чыкты.
Базып чыгып, барар болзо,
Тогузон түңгей чоокыр мыйгак

Жергележе отоп жадат.
Көргөн бойы жаш балазы
Кабырганы энгий тартып,
Сылгай окты божодып ийди.
Бу баланың аткан огы
Жетен өзөк ажып барды.
Тогузон мыйгак жал жүрегин
Талай адып ол түжүрди,
Тогузон мыйгак тас колтугын
Жара тийип, огы чыкты.
Балтыр кежик бала эмди
Кыл торсугын сойо тартып,
Тогузон мыйгак колбон алып,
Сүүртеп, жанып келди.
Карганагы эмди сүүўнип,
Казанына кайнадып турды,
Жилигиле, бөөрөгиле
Бу балазын азырай берди.
Онойып отура ол болгожын,
Жердин ээзи жети бөрү
Жергележе улый берди,
Алтай ээзи тогус кускун
Анда-мында конкулдады.
Жети бөрү улып айдат:
«Озо барып, көк байталын,
Олтүре тудуп, жиир — дешти,
Онын кийининде карганагын,
Тынын кыйып, жиир — дешти,
Онын кийининде балтыр кежик
Жаш балазын жиир» — дешти.
Тогус кускун айдып турат:
«Озо барып, көк байталдын
Көзин ойор бис — дешти,
Онын кийининде карганактын
Көзин ойып жиир — дешти,
Онын кийининде балтыр кежик
Балазынын көзин жиир» — дийт.
Онойтоконнын соңында
Түн карангуй түже берди,
Түмөн жылдыс кайнай берди,
Карган өмеген жаш балазын
Койдонып алып уйуктап жатты,
Көк байталы какпак таштын
Алдына кирип, уйуктап жатты.
Балтыр кежик ол балазы
Эңмектеп келип, турбай кайтты.
Кабыргадаң жаазын алды,
Сыргалжыннаң огын алды,

Јеекен арал ортозы дөөн
 Базып барып, кире конды.
 Тозулду тоолок төбө
 Таап, бажына једип барды.
 Јееспекти казып туруп,
 Төжөнүп эмди албай кайтты,
 Јер кыртыжын каза тартып,
 Јамынып эмди албай кайтты.
 Тоолок төбө колтугына
 Јердин ээзи јети бөрү
 Јергележе јелип келди.
 Ай оозы јер тамыдый,
 Азу тижн куу тайгадый,
 Алкы бойы кара туудый.
 Оны көргөн јаш бала
 «Мен адатан эмес — деди,
 Маадай-Кара аткай — деди,
 Амадап келген јети бөрү
 Јастаныжа јаткай» — деди.
 Кабырганы энгн тартып,
 Сылгай огын божодып ийди.
 Аткан огы бу баланын
 Јети бөрү тас колтугын
 Јара адып түжүрди.
 Јердин ээзи јети бөрү
 Ачу-корон улын салып,
 Кызыл канла куза салып,
 Јүс көнкөрө јыгыла берди.
 Алтай ээзи тогус кускун
 Тенериде конкулдады:
 «Јети бөрү не кынзыган?
 Көк байталды тудуп алып,
 Јип отурган болбой — деди,
 Көзин барып јиир — дешти,
 Кара-Кула јакыганын
 Барып бүдүрер керек» — дешти.
 Оны уккан јаш балазы
 Кара јерди кармадады,
 Тогус кырлу кара ташты

ала койып,

Тенери түбине мергедеди.
 Аткан тажы ол баланын
 Ак булутты аралады,
 Көк булутты јоктолоды,
 Тогус кара кускун куштын
 Меелү бажын ойо тийди,
 Јетен тайга ол јанында
 Талбан кааннын таш бөргөзи

Түнүгинег кирип барып,
 Төр бажынаг ойо түжүп,
 Јер алдынын талайына
 Јети күнге кайнап калды.
 Балтыр кежик ол балазы
 Јети бөрү сүүртеп алып,
 Тогус кускун јүктенип алып,
 Айылына келип ол јатканча,
 Адар таңы адып калды,
 Ачу күни чалып калды.
 Угуп јадар ол болгожын,
 Карганактын багырузы
 Кара јерге јангыланат:
 «Јийтен болзо, јети бөрү
 Карган бойымды јизе кайдат,
 Јийтен болзо, тогус кускун
 Боро байталды јизе кайдат.
 Көргөн јангыс ол баламды
 Көөркийди јиген» — деди.
 Балтыр кежик ол балазы
 Тарлан коо кожон салды:
 «Акыр, акыр, карганак — дийт,
 Јети бөрү бу терези
 Јендү тонго јеткей не? — дийт,
 Тогус кара кускун түги
 Бир јастыкка јеткей не?» — дийт.
 Оны уккан карганагы
 Карсылдада каткырып ийди.
 «А, балам, не дейзин?» — дийт.
 Эжигинег чыгып келди.
 Јети бөрүни сойо тартып,
 Јендү тонго јепсеп салды,
 Тогус кускунды јула тартып,
 Бир јастыкка јепсеп салды.
 Балазын эмди эркелеп турды:
 «Кара-сур ады болор,
 Јал јастанар, балам — деди,
 Кара-Кула бойы болор,
 Јен јастанар, балам, — деди.
 Јуучыл јаан баатырдын
 Јуртын көрөтөн, балам — деди.
 Азыраган аданнын
 Айры сагалын сыймаарын — дийт,
 Эркелеген энегнин
 Эки эмчегин эмерин» — дийт.
 Онойып айткан ол соңында
 Балтыр кежик бала сүрайт:
 «Акыр, акыр, карганак, — дийт,

Кара-Кула јенг јастанар,
Кара-суры јал јастанар —
Онойып айткан солун сөзбөр
Не сөстинг топчызы — дийт,
Не дегенниң куучыны? — дийт.
Азыраган адагның
Айры сагалын сыймаарың деп,
Эркелеген эненниң
Эки эмчегин эмериң деп,
Айдып турган эрке сөзбөр
Кандый сөстинг толугы? — дийт,
Ады јокко јойу ба мен?
Адазы јок сурас па мен?
Минген адым не болор?
Јүрген бойым кем болор?» — дийт.
Оны уккан карганагы
Каруузына айдып турды:
«Айланайын балам, — деди,
Айдып сеге берейин — дийт:
Маадай-Кара адаң бар,
Алтын-Тарга энең бар.
Кара-сур атка минген
Кара-Кула каан киж
Кара-јаман санаалу — дийт,
Кату бүткен каан — дийт,
Ат карыган согумтыкта,
Адаң малын айдай берген,
Эр карыган өлүмтикте,
Эли-јонын көчүрген — дийт.
Маадай-Караның уулы сен — дийт,
Эрјинелү минер адың
Көбөң јалду көк-боро — дийт,
Эргектүден жүрген бойың
Көгүдей-Мерген болорың — дийт.
Минген адың көк-боро
Суу јелбистен бүткен — деди,
Јүрген бойың Көгүдей-Мерген
Туу јелбистен бүткен» — деди.
Оны уккан јаш балазы
Ары-бери телчий берди,
Алаканын уужанып турды.
«Азыраган адама — дийт,
Эркелеген энеме — дийт,
Туштап келетен болзом» — деди.
Оны уккан карганагы
Ойто каруун мынайда айтты:
«Айланайын балам, — деди,
Кара-Кула каанның болзо,

Алтай јери узак — деди.
Јердин үстин јеектеген,
Јетен каанның јуртын чачкан,
Алтай түбин акалаган,
Алтан кезер јуртын чачкан
Ады чыккан каан — деди.
Көпти болзо, јиген — деди,
Көлди болзо, јуткан — деди,
Кара-Кула баатыр — дийт.
Каанның јурты калың болор,
Каан эткени кату болор,
Бийдин јурты бийик болор,
Бий эткени тың болор — дийт.
Алды кийиниң санан, балам,
Арайынаң жүр — деп айтты.
Јортуп отурзаң — јол аларың,
Јобош жүрзең — сыймадарың,
Калкып отурзаң — јер өдөриң,
Кару жүрзең — сыймадарың».
Онойып отурар ол болгожын,
Тизирт эмес тизирт чыкты,
Күкүрт эмес күкүрт болды.
Кайа багып, көрөр болзо,
Көбөң јалду көк-борозы
Мында келген, турбай кайтты.
Тогузон эки кыл уйазы
Торсук төзин өдө бертир.
Јетен айры чанкы јалы
Тизе көзин өдө бертир.
Эки түңей кайчы кулак
Тенериниң агы-көгин
Элип-селип чийетен болтыр.
Эки түңей кара көзи
Карык туткан ай кеберлү
Айланыжып турар болтыр.
Атанатан ол јанында
Ай таңмазы јалтыраган,
Камчы согор ол јанында
Күн таңмазы мызылдаган.
Көбөң јалаң токумдарың
Јайа тудуп, токуп* салтыр,
Күлер арташ ээрин дезе
Күлүй тудуп артып койтыр.
Катамалду кат куйушкан
Катай тудуп, сугуп салтыр.
Уч үйелү комолдоргө

* Токуп — токумдап.

Бүктей тудуп, тартып салтыр.
Алтан жылга ол алылбас
Алын колон белен болтыр.
Төртөн жылга ол сөгүлбес
Төш колону белен болтыр.
Алтан эки чуткамалду
Алтын үйген сугуп салтыр,
Алтын сапту ол камчызы
Ээр кашта белен болтыр.
Көк булуттый көк бошконы
Жайа тудуп артып салтыр,
Көө куйак жылу кебин
Эптей тудуп канжаалап салтыр.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Абакайга каруузын айтты:
«Айланайын карганак — дийт,
Арыган бойым семирдим — дийт,
Аштаган бойым тойдым — дийт.
Эрјинемди азырайла,
Ээртеп салган болтырың — дийт,
Эр бойымды азырайла,
Чүмдеп салган эмтириң — дийт,
Ат өлбөскө алтын эмес,
Адамды барып, көрөйин — дийт,
Эр өлбөскө мөңкү эмес,
Энеме барып, туштайдым» — дийт.
Абакай наы айтпай кайтты:
«Айланайын балам, — деди,
Алтай јеринг ундыба — дийт,
Јетен айры көк талайын
Суузынын — деп айтпай кайтты,
Јети јаан көө тайган
Куйагын болор — дебей кайтты.
Айланатаң алтайыңа
Амыр јүрзөң, келеринг — дийт.
Јаан улус туштагажын,
Өрөкөн деп адап јүрзөң,
Јаш улустар туштагажын,
Эзен-амыр сура, балам,
Бөрү болуп кубулба — дийт,
Бөрүнинг алды айа — деди,
Бөкөнө салдырып јүткүбе — дийт,
Бөкө алды тайгак — деди.
Адыжарга албаданба —
Огын јетпей калбазын — дийт,
Айдыжарга күјүренбе —
Айдар өйинг келер — деди.
Адыжатаран окту болзон,

Аайын көрүп, адарын — дийт,
Айдыжатаран сөстү болзон,
Ајарынып, айдарын» — дийт.
Атту-чуулу каргананы
Айткан бойы база айтты:
«Ары көрзөң, балам» — деди.
Көгүдей-Мерген көөркий бала
Ары көрөлө, бери көрзө,
Каргананы јоголо бертир.
Көргөн бойы Көгүдей-Мерген
Кумдус бөрүгин ушта тартып,
Көк талайга мүргүп салды,
Алаканын жайа тудуп,
Алтайына мүргүп салды.
Онон ары Көгүдей-Мерген
Көбөң жалду көк-бороны
Тискининең келип тутты.
Бажы-көзин сыймай тутса,
Јобош, јакшы быян болтыр.
Көгүдей-Мерген көөркий бала
Ат үстүнде канжаалаган
Алмар-шалмар ала койып,
Кийип көрөр ол болгожын,
Бир јеринде тартылгак јок,
Бир јеринде жуурылгак јок,
Өп лө өйдөң болбой кайтты.
Алтан эки ай жаркынду
Алтын тана ол топчылу
Ай јакыны ала койып,
Кийип көрөр ол болгожын,
Бир јеринде тартылгак јок,
Бир јеринде жуурылгак јок,
Өп лө өйдөң болбой кайтты.
Јетен эки күн жаркынду
Күмүш тана ол топчылу
Күн јакыны ала койып,
Кийип көрөр ол болгожын,
Бир јеринде тартылгак јок,
Бир јеринде жуурылгак јок,
Өп лө өйдөң болбой кайтты.
Тогузон эки чой капылду
Чойун кара ол сопокты
Ала койып, кийер болзо,
Бир јеринде өйилгек јок,
Бир јеринде жуурылгак јок,
Өп лө өйдөң болбой кайтты.
Јетен айры кан јалаалу
Кара кумдус ол бөрүгин

Ала койып, кийер болзо,
Жети айры кан жалаазы
Эки жардына жайыла түшти.
Балтыр кезик Көгүдей-Мерген
Алып чүмин чүмденип алып,
Алтан эки чуткамалду
Ак мылтыгын жүктенип турды,
Жетен эки ол текпелү
Тенгери жаазын салынып турды.
Тогузон эки тоолбырлу
Канду кастак тангынып алды,
Саадагын салынарда,
Сагыскан уя ол тарткадый,
Курдагыны курчанарда,
Кускун уя ол туткадый.
Ай жалтагы ол чырайы
Алтын кептү жалтырашкан,
Күн жалтагы ол чырайы
Күмүш кептү мызылдашкан.
Килин кара кабакту,
Кирби кара сагалду.
Коо кырлаг тумчукту,
Кош-аркадый кирбиктү,
Көргөн көзи көк чолмондый,
Айткан тили от алмыстый
Алып-күлүк Көгүдей-Мерген
Алтайына тура берди.
Жарынында жалшары жок —
Жаан баатыр болбой кайтты,
Омыртканын үйези жок —
Бөкө кезер болбой кайтты.
Эки жарын ортозында
Жүс байтал тебеелегедий,
Эки көстинг ортозында
Төртөн ирик тебеелегедий,
Ады чыгар баатыр болды,
Жолы чыгар кезер болды.
Эрлү бүткөн Көгүдей-Мерген
Жүс таарга кумак уруп,
Ээрлү атка артып алды,
Жүс сыраны сый тартала,
Бойы жүктенип албай кайтты.
Чой үзени чойо тееп,
Көк-борозын минбей кайтты.
Алтын сулук жайкай тартып,
Төмөн бура тартып көрди,
Төмөн бура баспас болтыр.
Орө бура тартып көрзө,

Орө бура баспас болтыр.
Баштанбаган эмдик быян
Ат-эрјине болбой кайтты.
Көгүдей-Мерген айдып турды:
«Жаман да атты мингенде — дийт,
Огуруп, туйлап туратан — дийт,
Көбөн жалду көк-бором
Кайткан быян болотон?» — деди.
Көбөн жалду көк-боро
Ады айдып турбай кайтты:
«Эпши де кижиге ат мингенде,
Камчы согуп, жортотон — дийт,
Эр кижиге Көгүдей-Мерген
Камчы сокпос кайткан?» — деди.
Көгүдей-Мерген алып кижиге
Көк-боронун жамакайын
Эки түнгө ай сулукка
Ыра тартып, силкий берди.
Көк-боронун жалмаш эдин
Алтын сапту камчызыла
Жара согуп, эттей берди.
Атту-чуулу көк-боронун
Эки түнгө ай сулукка
Жамакайы изий берди,
Алтын сапту камчызына
Ат жалмажы изий берди.
Эрјинелү көк-борозы
Кунандагы огуруны
Огура салган турбай кайтты,
Жабагадагы чынгуруны
Чынгура салган турбай кайтты.
Көс жедетен мөнгүн чөлгө
Айланып барып, туйлай берди.
Жети күнге туйлап келди,
Тенгери тоозыны жерге түшти,
Жердин тоозыны тенгериге чыкты,
Күн алдына күрөң туман
кайнап турды,
Ай алдына ачу туман
жайылып турды.
Кыртыжы жок темир жалаңды
Каза тееп келбей кайтты,
Кыртыжы жок темир теректи
Жулдай басып, туйлап келди.
Көк-боронун туйлуузына
Көгүдей-Мерген баатыр кижиге
Бир билинип, билинбей жүрди,
Бир ондонып, ондонбой жүрди.

Јети күнге туружып жадып,
Көк-бороны бура тартып,
Јүк арайдан токтодып алды.
Көгүдей-Мерген көрөр болзо,
Јүктенип алган јүс сыразы
Көдүрези түжүп калтыр,
Кара жагыс сыра арткан —
Јууга-чакка атангажын,
Јүктенетен јыда болуп
Темдектелген турбай кайтты.
Кийип алган эм тонынын
Јүс топчызы көдүре түштир.
Кара жагыс топчы арткан —
Эр кижн тон кийгежин,
Јагыс јака топчы болуп
Темдектелген турбай кайтты.
Јүс таары жарылала,
Кумагы көдүре төгүлип калтыр,
Јагыс таар кумак арткан —
Эр кижн атангажын,
Алып жүрер азык болуп
Темдектелген турбай кайтты.
«Ат ла болзо, ат болтыр» — деп,
Көгүдей-Мерген кайкап турды,
«Эр ле болзо, эр болтыр» — деп,
Көк-борозы кайкап турды.
Онойтконунг ол сонгында
Ады-бойы куучындажат:
«Јетен жылдык ол јерге
Јети конуп, кирер — дешти,
Алтан жылдык алтайга
Алты конуп, кирер — дешти.
Кара-Тајы абакайдын
Чырайын барып көрөр — дежет,
Кара-Кула баатырдын
Јүзин барып көрөр» — дежет.
«Алкы бойым ырысту болзом.
Ада-энеме туштажарым,
Албаты-јоным мөрлү болзо,
Алтайыма экелерим.
Очүп калган јуртымнын — дийт,
Одын камызып саларым» — деп,
Көгүдей-Мерген атанып ийди.
Көбөн жалду көк-борозы
Алын колы казалады,
Кийин буды бийеледи,
Көк өлөнди көмө теппей,
Көнү јорго салып ийди,

Јаш өлөнди јайа теппей,
Јараш сайак сайгалады.
Эркек өлөн үстүбиле,
Тижи өлөн бажыбыла
Јорголодо барып јадат.
Сурбулјынды сурт эдерде,
Суу-талайлар чайбалышты,
Элезиндий элес этти,
Эс тайгалар селендеди.
Минген ады бийелеген —
Јалкын кептү барып јадат,
Јүрген бойы мызылдаган —
Јалбыш кептү учуп барат.
Көк-боронунг бу тибирти
Көк тенгери күкүртиндий,
Көгүдей-Мерген бу табыжы
Көп кижининг табыжынды.
Алтай түбин өдүп турды,
Алтан тайга ажып турды,
Јердин түбин өдүп турды,
Јетен тайга ажып турды.
Айлык јерди минген ады
Уделикке бодоп өдөт,
Јылдык јерди ат-эриине
Коноктыкка бодоп өдөт.
Көбөн жалду көк-борозы
Сооду јокко јоруктады,
Көгүдей-Мерген баатыр бойы
Соодоп, ойноп барып јатты.
Эргекпиле шоор ойноп,
Элезин коо кожон салды,
Сабарыла шоор ойноп,
Тарлан коо кожон салды.
Элезин коо кожондоордо,
Эмил агаштан бүр јайылды,
Тарлан коо кожондоордо,
Таш бажынан чечек өсти.
Јай сырғынду алтайына
Јайым кожон јайып турат,
Кыш сырғынду алтайына
Кый кожонун чөйип турат.
Атту-чуулу Көгүдей-Мерген
Айды тудуп келген бойы
Ат кулакка ойнот турат,
Күнди тудуп келген бойы
Ат соорыга ойнот турат.
Јай келгенин Көгүдей-Мерген
Јака төстөн танып берди,

Кыш келгенин Көгүдей-Мерген
Жарын төстөн биле берди.
Жердин үсти жетен каан
Жерин өдүп барбай кайтты,
Алтай түби алган кезер
Эжигинче өтпөй кайтты.
Жердин түби жетен каан
Бажын жайкап, артып калды,
Алтай түби алган кезер
Алан-келең кайкап калды.
«Кара-Кула баатырдын
Кызыл канын төгөтөн
Бу баатыр болбой» — дешип,
Сүүнижип омор артты.
Көгүдей-Мерген алып-баатыр
Онон ары барып жатса,
Тогуз кырлу кара тайга
Күн алдына толголып чыккан,
Эмди турбай мында кайтты.
Кара тайга ол бажына
Казаладып, желип чыкты.
Көбөн жалду көк-борозы
Алын колы алынбастан,
Кийин буды тенибестен
Чымыра тартып, тура түшти.
Көгүдей-Мерген көөркий бойы
Ат үстүнөн жайылып түшти,
Алаканын жайа тудуп,
Ат алдына базып келди.
«Айланайын өржинем, — дийт,
Ал тайганы ажарымда,
Ай канадым болгон—деди,
Агын сууны кечеримде,
Агаш тайак болгон—деди,
Колтугымнын канады—дийт,
Кожо жүрген нөкөрим—дийт,
Оло берзе, сөөгис жаңыс.
Тирү жүрзе, жүрүм жаңыс.
Нени көрдин, нени уктын?
Айдып бер?» — деп жайнап турды.
Оны уккан көк-борозы
Каруун айдып турбай кайтты:
«Акыр, акыр, Көгүдей-Мерген,
Бу тайганын колтугында
Ат өлтүрүп амтажыган
Алып-баатыр бар болтыр—дийт,
Эр өлтүрүп эремжиген
Эки кезер бар болтыр—дийт.

Тогузон тогус ат өлтүргөн,
Мени өлтүрзе, жүс болор—дийт,
Тогузон тогус эр өлтүргөн,
Сени өлтүрзе, жүс болор—дийт,
Кара бүдер чырайлулар,
Кату бүткен баатырлар» — дийт.
Мыны уккан Көгүдей-Мерген
Ойто адын минбей кайтты.
«Өлөр болзо, өлгөйс — дийт,
Сенин учун ат өлбөс—дийт,
Жадар болзо, жаткайыс—дийт,
Менин учун эр өлбөс» — дийт.
Көк-боро ат-эргине
Кара тайга ол бажынан
Казаладып түжүп жатса,
Кара тайга колтугында
Эки кезер эм көрүнди.
Он колында тудунганы
Жетен пудтан жес улама,
Сол колында тудунганы
Тогузон пудтан чой токтоктор.
Ай оозы жер тамыдый,
Айлык жерден көрүнип турат,
Алкы бойы куу тайгадый,
Жылдык жерден көрүнип турат.
Эки баатыр көрүп турза,
Кара тайга ол бажынан
Кара туман кайнап чыкты,
Боро туман быркырап чыкты.
Алын колы казалган,
Кийин буды бийелеген,
Эки кара онын көзи
Кара көлдий айланышкан,
Эки кайчы онын кулагы
Тенгериге кире берген,
Жал арказы жалбыш кептү,
Жал куйругы жалкын кептү,
Көбөн жалду көк-боро
Ат-эргине келип жатты.
Оны минген баатыр кижин
Көргөн көзи көк чолмондый,
Алып жүзи кызыл өрттий,
Көрүнип, жаба келбей кайтты.
Көгүдей-Мерген эм болгожын,
Алтын сапту камчызын
Ач мыкынга сайып алды,
Ат бажынан куучын айдат:
«Акыр, акыр, баатырлар,

Айдар солун не болор? — дийт,
Көлдөн жаан кезерлер,
Көргөн-уукан не болор? — дийт.
Ат өлтүрүп амтажыган
Ачап јутпа слер бе? — деди.
Эр өлтүрүп эремжиген
Эки монгус слер бе? — деди.
Чой токтокты не тайанган,
Лобол-оору тийген бе? — дийт,
Јес улама не тудунган,
Шилемир јеткер кирген бе?» — дийт.
Уккан бойы эки кезер
Удура базып, кышкырышты:
«Ат өлтүрүп амтажыган
Ады чыккан баатыр бис,
Эр өлтүрүп эремжиген
Эрлү кижги бис экү,
Адын бажын оодотон
Алтын токток белен — деди,
Эрдин бажын оодотон
Јес улама белен — деди.
Тогузон тогус ат өлтүргенис,
Сени өлтүрсес, јүс болор» — дийт.
Чойун кар: токтокторын
Уч тегери эм түбине
Күркүреде көдүрүп чыкты,
Јетен пудтан јес улама
Аж булутты араладып,
Көк булутты јоктолдып,
Тибиреде алып чыкты.
Эки түнгей кара баатыр
Ат магдайга токток салды,
Эр магдайга улама салды.
Чойун токток тийген бойынча
Тошко тийгендий торс этти.
Јес улама тийген бойынча
Мыска тийгендий мыч этти.
Торс ло эдип тийген токток,
Торгулала, сына берди,
Мыч ла эдип тийген улама,
Мыйрылала, сына берди.
Көгүдей-Мерген айдып турды:
«Базатан күлүк баатырлардын,
Басканыгар кайда? — деди,
Кезетен күлүк кезерлердин,
Кескенигер кайда?» — деди.
Эки баатырды кејегезинен
Эптеп тудуп, колбой тартты,

Алтын сапту камчызыла
Күчүлдеде эттей берди.
Сангыскан түжер сек јок эдип,
Талбырада эм сабады,
Кускун түжер јем јок эдип,
Кугарганча токтоктоды.
Көк-борозын казалладып,
Көгүдей-Мерген онон ары
Элес эдип јүре берди.
Атту-чуулу эки баатырдын
Эди-сөөги туруп келип,
Каргап, арбап, түкүр јадат:
«Алмын-чулмун таңма — дежет,
Ачу-корон камчыму,
Алып-баатыр сен ле болзон,
Келген изинг бар болгой,
Барган изинг јок болгой» — дийт.
Онон ары Көгүдей-Мерген
Јетен тайга ажа берди,
Јетен өзөк кечип барды.
Бараадар ол болгожын,
Јетен айры корон сары
Талай јалтырап јатпай кайтты.
Учы-түби јок болуптыр,
Алтыгы учы ол талайдын
Тойбодымла тудуш болтыр,
Устүги учы ол талайдын
Көк кайала тудуш болтыр.
Ай канатту куш та өтпөс.
Корон тартынып, өлөтөн эмтир,
Айры санду ан да кечпес,
Јалбырап күйүп калатан эмтир.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Сары талай јаказыла
Кечү бедреп барып јатса,
Теке бажын јем эделе,
Бир баатыр кармактады.
Көгүдей-Мерген сурап турды:
«Кечер кечү кайда?» — деди.
Баатыр кижги айтпай кайтты:
«Менен жаан кармакчы бар,
Онон сурап уксан» — деди.
Онон ары барып јатса,
Куча бажын јем эделе,
Бир баатыр кармактады.
«Кечер кечү кайда не?» — деп,
Көгүдей-Мерген сурай берди.
Баатыр кижги айтпай кайтты:

«Менен јаан кармакчы бар,
Онон сурап уксан» — деди.
Онон ары барып жатса,
Төө бажын жем эделе,
Бир баатыр, кармактады.
Көгүдей-Мерген сурап турды:
«Кечер кечү кайда?» — деди.
Кармакчы баатыр айтпай кайтты:
«Кармакчы улус эм тургажын,
Көзүң жедер сенин — дийт,
Кечер кечү жок болгонго
Көзүң канайып жетпеди? — дийт.
Көө кара бу тайгада
Ажу кайдан келген? — деди,
Корон сары бу талайда
Кечү кайдан келген?» — деди.
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Ачынбас бойы ачына берди,
Тарынбас бойы тарына берди.
Алтын сапту камчызын
Ач билекке толгой тутты,
Ачындырган баатырдын
Бажы-көзүн оодо чапты.
«Барар жолды айдып берсен,
Бажың сенин ойылар ба?
Келер жолды айдып берсен,
Кежирин сенин үзүлөр бе?» —
Онойдо айдып ол тургажын,
Кара баатыр жалына берди.
«Калак-корон, уул, — деди,
Эки түңгей кускун келер,
Эки түңгей сагыскан келер,
Олордон сурап уксан» — деди.
Онон ары Көгүдей-Мерген
Казалада желип отурды.
Бараадар ол болгожын,
Эки түңгей кара кускун
Конкулдажып учуп келди,
Эки түңгей сары сагыскан
Шыркылдажып учуп келди.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген:
«Кечер кечү кайда?» — деди.
«Адын көзүн берер болзон,
Кечер кечү табарыс» — дешти.
«Берерим» — деп, баатыр айтты.
Эки түңгей сагыскан айдат:
«Ат жоорун берер болзон,
Кечер кечү табарыс» — дежет.

«Берерим» — деп, баатыр айтты.
Эки кускун эмди болзо,
Төмөн алып, учпай кайтты,
Эки сагыскан эмди болзо,
Өрө алып, учпай кайтты.
Төмөн учкан эки кускун
Ойто келип, айдып турат:
«Бу талайдын учу жок — дийт,
Тойбодымла тудуш болтыр.
Ач куркуным чылады — дийт,
Адын көзүн бер» — дешти.
Өрө учкан эки сагыскан
Ойто учуп келбей кайтты:
«Бу талайдын арталы жок,
Көк кайала тудуш болтыр,
Ай канадым чылады — дийт,
Акту бойум арыдым — дийт,
Аттын жоорун бер» — деди.
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Эки түңгей кускундарга:
«Аттын көзи ме» — деп айдып,
Кара көмүр таштап берди.
Эки түңгей сагысканга:
«Аттын жоору ме» — деп айдып,
Кызыл чобра таштап берди.
Эки түңгей кускундар,
Эки түңгей сагыскандар
Жудуп, мокоп, карылып жадат.
Көгүдей-Мерген көөркий бойы
Онон ары барып жатса,
Көбөн жалду көк-борозы
Айдып турбай эмди кайтты:
«Эки көзүң жумун — деди,
Ээр кажын тайан — деди,
Жетен айры көк талайды
Кечире калып көрөйүн» — дийт.
Көгүдей-Мерген алып кижин
Эки көзүн жумуп алды,
Ээр кажын тайанып алды.
Эржинелү көк-борозы
Жылдык жерге кайра желип,
Ойто мантап ол барала,
Жетен айры корон талайды
Ажыра калып, кечпей кайтты.
«Ат ла болзо ат эмтир» — деп,
Көгүдей-Мерген эмди кайкап,
Онон ары атанып жадат.
Ады омок бийеледи,

Бойы жардак кожондоды.
Канча тайга ажып турат,
Канча өзөк өдүп турат.
Барып жадар эм болгожын,
Жер тенери белтиринде
Эки түңгей кара тайга,
Эки бука сүзүшкендий,
Ачылып-жабылып турбай кайтты²⁹.
Ол экүнинг ортозыла
Ай канатту куштар өтпөс,
Айры санду андар өтпөс,
Ары өткөн ол неменин
Бажы болзо, ары жанында,
Буды болзо, бери жанында,
Бери өткөн ол неменин
Бажы болзо, бери жанында.
Буды болзо, ары жанында,
Ортозынан кезип туруштыр.
Жетен аттың сөөги жадат,
Тогузон эрдин сөөги жадат,
Ай канатту куштар мында,
Айры санду андар мында
Тоолоп болбос өлгөн эмтир.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Ойто кайра эм бурылды.
Лылдык жерге једе келеле,
Мөңкү терек төзине түшти.
Аттың ээрин жайа тартат,
Көбөн токумын антара тартат,
Алтын үйгенин ушта тартат.
Минген адын агыдып ийди.
«Артыш жытту алтсыннан
Отоп алзан, эрјинем — дийт,
Аржан кутук бу суулардан
Ичип алзан, быйаным» — дийт.
Көбөн токум төжөнүп алып,
Күлөр ээрди жастанып алып,
Көө куйагын жамыналас,
Бойы уйуктап жада берди.
Алты күнге амырады,
Жети күнге уйуктады.
Жети күннин эм бажында
Түжөнүп жадар ол болгожын,
Адазынын ак быйаны
Ак тумандый отоп жүрет,
Ада-энези экүлези
Ак быйаннын ортозында
Сүүри чадыр айымында

Тирү жүргени эм билдирди,
Айдый, күндий ол чырайлу
Уулын көрүп, каткырыжып турды.
Ондый түшти түжөнгөн алып,
Ойгоноло, тура жүтүрди,
Ачу-корон кыйгырып ийди,
Алтай жери бажырт этти,
Айры башту кара арк.
Бажы төмөн ангана берди,
Алтыгы орооннын алмыстары
Алты анганып, чочый берди.
Ама-томо сыгырып ийди,
Жер алтайы селендеди,
Кайа таштар көчкөлдөи,
Тенери түбинин шулмустары
Жети анганып, кайкай берди:
«Жаман неме кыйгызы ба?
Жакшы неме кышкызы ба?
Бу натазы болор?» — дешти.
Эрјинелү көк-борозы
Тогузон эки кыл уйазы
Торсугына чарчалышкан,
Жетен айры чанкы жалы
Тизе көзине жайылып түшкен,
Желип келип, тура түшти.
Көгүдей-Мерген эрјинезин
Бажы-көзүн сыймай тудуп,
Алтын үйгөн суга салды,
Көбөн жалаң токумын
Жайа тудуп, арта салды,
Күлөр арташ ээрин болзо,
Күлүй тудуп, арта салды,
Катамалду кат куйушкан
Катай тудуп, сукпай кайтты,
Уч үйелү көмөлдөргө
Бүктөй тудуп, тартып алды.
Эрјинелү көк-борозын
Сол жанынан бура тартты.
Минген адын көрөр болзо,
Кобулду болуп семирп калтыр,
Жүргөн бойун көрөр болзо,
Алтын болуп саргарып калтыр.
Көргөн бойы Көгүдей-Мерген
Көк булуттый көк бошкозын
Базып барып ол кодорды.
Кодорып көрөр болгожын,
Эрте чакта энези сүдин
Алтай ээзи абакай наји

Эки жарма курут эдип,
Кургада, салып койтыр.
Атпучуулу Көгүдей-Мерген
Бир куруттын тал ортозын
Сындырала, жип ийди.
Эртегизинен эки артык
Көгүдей-Мерген болбой кайтты,
Озогызынан он артык
Баатыр бойы тура түшти.
Жуу-жепселин салынала,
Ок-саадагын жүктенеле,
Ээрлү атты минген бойы
Эки түңей ай сулукты
Ат жаагына эм ойнотты,
Алтын сапту камчызыла
Ат жалмашка туда берди.
Эржинелү көк-борозы
Уч бүктелип туйлай берди.
Кунан тушта огуруузын
Огурганча туйлап турат,
Жабаадагы чынгыруузын
Чынгырганча туйлап жадат.
Кускун учпас куба чөлгө
Куу тумандый чөйиле берди,
Сагыскан учпас сары чөлгө
Салкын кептү жайылма берди.
Көгүдей-Мерген көөркий бойы
Эки көсти эм жумунып,
Ээр кажын бек тайанып,
Көбөн жалду көк-бороны
Жети жолдын белтирине
Там тыгыда ол божотты.
Бир билинип, билинбей жүрет,
Бир ондоноп, ондонбой турат.
Жети күнге мантадала,
Көк-борозын бура тартып,
Токтодолго, көрөр болзо,
Көс жетпес көбөн чөлдө
Көк-борозы барып жадат.
Жер-тенгери белтиринде
Ачыларды-жабыларды
Ту ла байа өдүп бартыр.
Көк-боронун куйругун
Торсугына эм кемжийле
Туура кезип салган болтыр.
«Ат ла болзо, ат болтыр» — деп,
Көгүдей-Мерген кайкап айтты,
«Эр ле болзо, эр болтыр» — деп,

Көк-борозы кайкап турды.
Онон ары барадала,
Тогуз жерде ол үйелү
Мөнкү тайга бажына чыкты.
Ары жанын ол айкаптап,
Айландыра көрүп отурды.
Турнабайдый ала көзи
Суркурашкан көрүп отурды,
Туулжындый ал-санаазы
Тирсилдежип шиндей берди.
Көрүп отурар ол болгожын,
Кара-Куланын алтайына
Жедип келгени көрүнди,
Канча жаан буудагтарын
Өдүп келгени билдирди.
Күнге күйбес күрөң тажы
Жалтыражып көрүнүп жадат,
Айга күйбес ала тажы
Мызылдажып мында жадат.
Тогузон кырлуу кара тайга
Толголыжып барган эмтир,
Тогузон айры кара талай
Жайылып мында аккан эмтир.
Кыртыжы жок темир жалаң
Жалтырашкан жадар болтыр,
Кыртыжы жок темир терек
Мызылдашкан турар болтыр.
Кара талай жаказында
Кара-Кула журты болтыр.
Жердин үстин үзе бийлеген,
Жетен кааннын малын жууган,
Алтан кааннын журтын чачкан
Алтай үстин үзе бийлеген,
Алым-шулмун каан кижин
Алтай жери бу болуптыр.
Сай тажынды ала быйан
Мааражып, отоп жүрет,
Кара чырайлу ар-албаты
Кыймыражып, иштеп жүрет.
Ала малдын ортозында
Жүрөкчө чадыр айыл турды,
Жүлүндий ыжы чыгып турды.
Эки түңей жарган кижин
Агаш тайак тайанып алган,
Малын кабырып жүрөтөн болтыр.
Ар-албаты ортозында
Тогуз жашту кара бука
Базып жүрөтөн жанду болтыр.

Тогузон айры куйругы
Жер алтайды жалмай берген,
Тогузон кулаш онын муузи
Тенериге кире берген.
Сол муузинде онын болзо,
Тогузон баатыр кадып калтыр,
Он муузинде онын болзо,
Жетен кезер кадып калтыр.
Оны минген Кара-Тажы —
Эрлик-бийдин кызы эмтир.
Жес алгыйдый жес сыргалу,
Жес чойгондий жес тумчукту,
Кара будар ол чырайлу,
Кара бурункуй кеберлу,
Уку терези борукту,
Олгон жылан тискиндү,
Тирү жылан камчылу
Эрлик-бийдин кара кызы
Кыйгыбыла мал башкарган,
Камчыбыла жон башкарган
Анда жортуп журбей кайтты.
Оны коргон Когудей-Мерген
Кок-бородон сурап турат:
«Бу не деген каан? — деди,
Бу не деген быйан?» — деди.
Кобон жалду кок-борозы
Табылап айдып берип жадат:
«Сай тажынды ала быйан
Адан-энен быйаны—дйит,
Жылдыс кепту ар-албаты
Адан-энен черузи—дйит.
Жүрекче айыл болуп турганы
Адан ла энен оргоози — дйит,
Быйан малын башкарып жадар
Малчы эдип тудуп салтыр.
Кара-Кула каан—деди,
Уйде эмди жок болтыр,
Андап-куштап барган — деди.
Кара-Тажы абакайы,
Эрлик-бийдин кара кызы,
Ордына жонды башкарып турган,
Ол жургени ол» — деп айтты.
Оны уккан Когудей-Мерген
Онон ары коруп отурза
Жер-тенери белтиринде
Жети сары нама журтайт.³⁰
Жети сары атту болтыр,
Жердин усти жетен каан —

Чебер журер тынын билер,
Алтай усти алтан баатыр —
Амыр жадар жадынын билер,
Ол намалар айылына
Кара-Кула каан кижн
Жети жылга журбеген эмтир.
Оны коргон Когудей-Мерген
Таар тонду тастаракай
Болуп кубула бербей кайтты.
Минген ады кок-боро
Талдан эткен тал ээрлу,
Талбырап калган токумду,
Кок торбок боло берди.
Кок торбогын Когудей-Мерген
Токус айры боро талла
Кыйтылдада камчылып алып,
Кара тайга ол бажынан
Тирсилдеде желип тушти.
Эргекпиле шоор салган,
Эки уйе кожон салган,
Сабарбыла шоор салган,
Тарлан коо кожон салган,
Тибиреде желип отурды.
Мадай-Кара, Алтын-Тарга
Эжигинен чыгып келип,
Сол кулагын солой салып,
Он кулагын олой салып,
Тарлан коо кожон угуп,
Жал журеги торгума берди,
Элезин коо кожон угуп,
Эди-сөөгн куйбуреди.
«Жетен жашка бу жеткенче,
Мындый кожон укпадыс—дйит,
Кандый кижн келет не?» — деп,
Бажын жайкап кайкажып турды.
Таар тонду тастаракай
Ийнек малдын тебезине
Жортуп келип, кирерде,
Уй баштаган жетен бука
Кок торбокко сүзүжерге
Удура эмди келбей кайтты.
Таар тонду тастаракай
Токус кырлу боро талла
Удура келген букалардын
Бажы-козин туй сабады.
Жетен бука тескерлеп,
Кайра база бербей кайтты.
Жетен жаан тайгыл ийттер

Тасты көрүп, тударга
Көк торбоктын алдына
Торсуктап келип, үре берди.
Оны көргөн тастаракай
Тогус айры боро талма
Jeten jaan тайгылдардыг
Көзи-бажын ойо чапты.
Jeten тайгыл кагылажып,
Тескери кайра баргылады.
Таар тонду тастаракай
Каан кижичакызына
Jортуп келген турбай кайтты.
Кара-Кула каан кижининг
Алмын-чулмун баатырлары,
Бака кептү жайзандары
Кыйгы-кышкыла удур келди.
«Калак-корон, тастаракай,
Каан кижичакызына
Торбок малды буулабайтан,
Мынан ары бар!» — дештилер.
Оны уккан тастаракай
Маадай-Кара эжигине
Jортуп барып, эмди түшти,
Куу талкуга адын буулап,
Jарчага эжик ача тартып,
Чадыр айылга кирип келди,
Кийис бөрүгин ушта тартып,
Ада-энезине эм мүргүди.
«Эзендер!» — деп, ол айдала,
Эжик жанына отура берди.
Маадай-Кара баатыр кижичакы:
«Эзен, эзен, уул! — деди,
Кажы алтайдан ууландын?
Кандый жерден атандын?
Ады-жолун кем болор?
Ненин учун жүрген?» — деди.
Көгүдей-Мерген айтпай кайтты:
«Jeten тайга ажу бийик,
Ажып келген кижичакы мен,
Jeten талай кечү жаан,
Кечип келген кижичакы мен,
Коо кырган тайга аштым,
Корон сары талай кечтим.
Jeten жылдык алтай өдүп,
Jер айланып келдим — деди.
Сары нама жерин көстөп,
Барып жаткан кижичакы эдим.
Jаш кижининг жүрүмү көп.

Эмдиги каан шокчыл эмей,
Эмдиги каан жуучыл эмей.
Амыр жадын сурап алатам.
Арый берген эмди бойым
Тыштанарга келдим — деди,
Аштай берген эмди бойым
Ажанарга келдим» — деди.
Уккан бойы Маадай-Кара
Карсылдада каткыра берди,
Өчөп-ченеп айдып турды:
«Торбок малды минген учун
Корон талай кечкен турун,
Тас болуп бүткен учун
Кара тайга ашкан турун.
Куш кечпеген ол талайды
Сенин адын кечтир — деди.
Аң ашпаган ол тайганы
Сенин адын аштыр» — деди,
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Удур эмди унчукпады,
Жабылактын улаазына
Жабызайын отура берди.
Алтын-Тарга энези
Ондый куучын угала,
Төрт кулакту күлөр казан
От-жалбышка азып турды,
Кара көчө кайнадын алып,
Тасты болзо күндүледи.
«Аштаган бойун ажан — деди,
Арыган бойун амыра» — дейт.
Таар тонду тастаракай
Эмеш-убаш ажанала,
«Алкыш болзын слерге» — дейле,
Эжигине басып чыкты.
Чыгып барып, көрүп турза,
Ийнек малдын баштангызы
Тогус жашту кара бука
Күнгүреде бустай берген,
Jер кыртыжын казып турды.
Тастаракай кайра кирип:
«Акыр, акыр, каргандар — дейт,
Камык малдын баштангызы
Кара бука бар эмтир.
Оны өлтүрүп жигежин,
Кайткай эди, бөркөн?» — дейт.
Оны уккан Маадай-Кара
Өчөп-ченеп айда салды:
«Сени келип өлтүрзүн деп

Тогус жылга азырагам,
Кулугурды өлтүрүп келсен, балам»
— деди.

Таар тонду тастаракай
Талыр-тулур чыга конды,
Кара буканын меелү бажын
Кара ташла ойо солуп,
Күлүреде эмди сүүртеп,
Чадыр айылга алып кирди.
Маадай-Кара эмегениле
Мыны көрүп, багырып ийди.
«Кара-Таажы абакайдын
Селип минетен ады — деди,
Кара-Кула каан кижин
Бисти базар туру» — деди.
Тастаракай ол болгожын,
Кара буканын терезин
Түргөн-түкөй сойго тартып,
Төрт кулакту казанга
Эдин туурап, кайнадып салды.
Кара буканын терезин
Эки түнөй колонг эдил,
Адазына таштап берди.
«Эмдиги каан шокчыл — деди,
Эмдиги каан жуучыл — деди,
Өрө-төмөн көчүп жүрзе,
Колонг керек болор» — деди.
Тастаракай эжигине
Ойто базып, чыгып барды.
Көрүп турар ол болгожын.
Төрт азулу төнөн буура —
Төө малдын баштангызы
Мында турбай эмди кайтты.
Эки түнөй ол өркөжи
Уч теңериге кире берген,
Эки түнөй каазызы
Булут кептү бүктөлгөн,
Жерди чапчып турбай кайтты.
Оны көргөн тастаракай
Ойто кайра кирип келип,
Адазына айтпай кайтты:
«Төө малдын баштангызы
Төнөн буура бар болтыр — дийт,
Өлтүрүп келип, кайнадайын,
Жигей бедеер, каргандар?» — дийт.
«Сени келип өлтүрзүн деп
Жети жылга сакыганыс,
Кулугурды өлтүрүп экел» — деп,

Өчөп айтты Маадай-Кара.
Оны уккан тастаракай
Талыр-тулур чыга конды.
Төрт азулу төнөн бууранын
Кыл мойынын кезип ийди.
Күркүреде эмди сүүртеп,
Чадыр айылга алып кирди.
Маадай-Кара багырып ийди:
«Кара-Кула жанып желгежин,
Бистин тыныс кыйар» — деди.
Көгүдей-Мерген ол бууранын
Терезин сойго тартып ийди,
Төрт кулакту казанга
Узеери эдин түлүп ийди.
Эки түнөй өркөжинен
Эки тектий кап эделе,
Энезине таштап берди.
«Эмдиги каан шокчыл — деди,
Эмдиги каан жуучыл — деди,
Өрө-төмөн көчүп жүрзе,
Тектий кап керек» — деди.
Таар тонду тастаракай
Талыр-тулур чыгып барып,
Уч өзөктөн үч чырбагал
Одын алып экелеле,
Күлөр казан алды өрө
Жаан отты салып ийди.
Эки карган арыдыс деп,
Амырап, уйуктап жада берди.
Таар тонду тастаракай
Учаланып база жатты.
Эки карган көрүп жатса,
Тастаракай учазында,
Эки жарды ортозында
Айак кирези кара мен
Карарып эмди көрүнип турды.
Оны көргөн эки карган
Экүлезин ыйлай берди.
«Төзөбөсти төзөгөн — дийт,
Уктабасты уктаган — дийт,
Төбө кайа адалу арткан,
Төрт кайын энелү арткан
Балабыс мындый мендү эди,
Оны кайдан төзөгөн?» — дийт.
Эки карган ыйлашканда,
Тастаракай тура жүгүрди.
«Акыр, акыр, каргандар,
Не ыйлажып туругар? — дийт,

Кандый жерде балагарды
Меге түнгейлеп эм жадыгар?
Оны меге айтсаар?» — деди.
Оны уккан каргандар
От түшкендий чочый берди,
Тасты болзо, күжүрей берди:
«Качан бис ыйладыбыс?
Каткырыжып отурган эмей.
Канайып турун, тастаракай?
Такылу жабага жарышчы — дийт.
Жарыжарга билер — деди,
Тастаракай жарынчы — дийт,
Кокурлаарга билер — деди,
Нени айдып отурын сен?
Нени төгүндөп турун? — деди,
Кааннын малын өлтүрүп жип,
Каанды не деп мекелеерге
Сүмө бедреп турун ба?» — дийт.
Оны уккан тастаракай
Бүткүл бойы силкинип ийди.
Оскө улус ол көргөжин —
Көк торбок ло тастаракай,
Ада-энези ол көргөжин —
Көк-боро ло Көгүдей-Мерген
Тура түшпей эмди кайтты.
Ай жалтагы онын чырайы,
Алтын кептү жалтырашкан,
Күн жалтагы онын чырайы
Күмүш кептү мызылдашкан,
Килин кара кабакту,
Кирби кара сагалду,
Коо кыранг тумчукту,
Кош аркадый кирбиктү,
Көргөн көзи көк чолмондый,
Суркурап туратан жанду болтыр,
Айткан тили от жалбыштый
Айдып отурар жанду эмтир.
Жарынында жапшары жок,
Жаан бүткен баатыр болтыр,
Омыртканын үйези жок,
Бөкө бүткен кезер болтыр.
Көбөн жалду көк-борозы
Аттан жараш быян болтыр,
Төрт туйгагы такалу бүткен,
Төбө-бели жаркынду бүткен.
Жал-арказы жалгын ошкош,
Жаан бойы тайга ошкош,
Тогузон эки кыл уйазы

Торсуз төзин жамдап турар,
Жетен айры чанкы жалы
Тизе көзин өдүп турар.
Эки түнгей кайчы кулак
Ак булут ла көк булутты
Ары-бери чийип турар,
Баатыр кижги ады эмтир.
Бырчыт кайын балтырлу
Баатыр муул базып келип,
Адазыла амырлашты,
Энезиле эзендешти.
Маадай-Кара ол адазы
Кобы кептү колдорын
Коштой тудуп эзендешти,
Коо кыранг тумчугын
Коштой тудуп эм окшошты.
Алтын-Тарга ол энези
Жалаң кептү алаканын
Жайа тудуп эзендешти,
Жалбыш кептү жаагын
Жаба тудуп эм окшошты.
Азыраган ада-энези
Ары көрүп, багырышты,
Бери көрүп, каткырыжат.
«Айланайын балам — дешти,
Алтайына жанзан — дешти.
Кара-Кула каан күлүк
Канча албаты канын ичкен,
Камык жоннын терин ичкен,
Кижги бажын аяк эткен,
Кижги канын сузын эткен,
Кижги сөөгүн тайак эткен,
Кара-кату санаалу
Каан кижги ол — дедилер,
Кызыл тынын кыйар ол — дийт,
Кылду бажын үзер ол — дийт,
Ойто кайра бар, балам — дийт,
Кара-Кула абакайы
Кара-Таажы, Эрлик кызы,
Билбес жерден билип ийер,
Сеспес жерден сезип ийер,
Сескелекте, жан, балам — дийт.
Билгелекте, бар, балам» — деп,
Ада-энези жайнай берди.
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Ада-энезине айдып турат:
«Айланайын адам-энем,
Мал азыраганы ырысту — дийт,

Бада азыраганы алкышту — дийт,
Алкыш болзын слерге — деди.
Айткан сөзөөр угарым — дийт.
Алтайыма жанарым — дийт,
Эзен-амыр ада-энеме
Туштап алганым жакшы» — деди.
Төрт кулакту күлөр казанды
Кулагынан ала койып,
Чыгарала, быжып калган
Бука эдин, буура эдин
Жайырада чайнап жиди.
Жаан-жаан сөөктөрүн
Оозыла бүркүрүп турды,
Кичинек-кичинек сөөктөрүн
Тумчуктан чыгара ол бүркүрди.
Атту-чуулу Көгүдей-Мерген:
«Аштаган бойым тойдым — деп,
Арыган бойым семирдим» — деп,
Адазынын бажына мургүл,
Энезинин будына мургүл,
Эзендежип, чыгып барды.
Минген ады көк торбок.
Жүргөн бойы тастаракай
Кубулып алып, жортуп ийди.
Тебөөлү малды айланыжып,
Аразыла өдө берди,
Тергеелү жонды эбирижип,
Ортозыла эмди баратты.
Артып калган ада-энези
Кийининен ары алкадылар:
«Жаактуга айттырбазын,
Жарындуга соктырбазын,
Ичи куру аштабазын,
Ийини үзүлүп самтрабазын,
Ырысту жоруктазын,
Амыр жедип, жанзын» — дешти.
Көгүдей-Мерген ол болгожын,
Кара-Кула каан кижинин
Тынын барып угар деп,
Жети сары нама жерин
Көстөп алып, жүрүп ийди.
Жетен тайга ажып жүрди,
Жетен талай кечип жүрди.
Минген ады көк-боро
Бүткүл бойы желе берди.
Жүргөн бойы Көгүдей-Мерген
Бүткүл бойы жорто берди.
Ай алдында арта түшкөн

Алтын тайга бажына чыгып,
Ары жанын көрүп турза,
Бу тайганын колтугында
Сары жорто атка минген
Сары намалар журты эмитир.
Жети түнгөй ол намалар
Жердин үстин үзе билер,
Өзөтөннин жакын билер,
Өлөтөннин тынын билер,
Ондый күлүктөр болгон эмитир.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Көбөн жалду көк-борозы
Такылу жабага болуп алды.
Жүргөн бойы Көгүдей-Мерген
Тастаракай болуп алды.
Такылу жабагазы
Тибиреде жоргологон,
Тастаракай эмди бойы
Жыгырада кожондогон,
Алтын тайга бажынан
Түжүп келбей эмди кайтты.
Жети сары намалардын
Алтын эжигин ача тартып,
Намалар айылына кирип келди.
Жаан нама будына мургүл,
Кичинек нама бажына мургүл,
Жабыс отура бербей кайтты.
Жетен тажуур салып алган
Жети нама эзирик болтыр.
Кирип келген тасты омор
Ченеп, өчөп сурап турат:
«Сүт жакшызы ийтте дежет,
Сүме жакшызы кулда дежет,
Тенек тас кайдан келдин?»
Тастаракай айдып турды:
«Минген адым такылу жабага
Жүгүрүк ат эмес — деди,
Ыраак жерден канайып келейин,
Слердин тазыгар эмейим — дийт».
Оны уккан жети нама:
«Чөөчөйчи биске бол» — дештилер.
Тастаракай ол улуска
Чөөчөй салып беретен
Чөөчөйчи боло берди,
От алгажын — от алаган
От алаачы боло берди.
Жетен тажуур аражы салып,
Жети наманы эзиртип жыкты.

Онойтканынын ол кийининде
Јети наманын бирүзи айдат:
«Јердин үсти јетен каан
Ончозын тынын сураганда,
Кара-јангыс Кара-Кула
Ненин учун келбеди?» — дийт.
Экинчи нама айдып турды:
«Келзе, биске не керек? — дийт,
Тынын билер эмезис» — дийт.
Учинчи нама айтпай кайтты:
«Кара-Кула тынын — деди,
Кижн билбес не болгон? — дийт,
Уч тенери түбинде
Уч мыйгактын бирүзинде» — дийт.
Төртинчи нама айдып турды.
«Тенериден үч мыйгактын
Јерге түжер салымы јок,
Канайып алатан тынын?» — деди.
Бежинчи нама айдып турат:
«Бир мыйгактын кара јангыс
Балазы бар алтайда — дийт,
Алтан айры ак мүүстү
Аткыр-кара сыгын — деди,
Ол сыгынды кыйнагажын,
Тенериден мыйгак түжер,
Кардын јара адып ийзе,
Алтын кайырчак онон түжер,
Алтын кайырчакты оодып ийзе,
Бөдүне балазы онон чыгар.
Кара-Кула тыны ол» — дийт.
Алтынчы нама сурап турат:
«Мыйгак балазы кайда?» — деди.
Јетинчи нама айдып берет:
«Маадай-Кара алтайына
Апарып агыткан оны» — деди.
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Отурган јеринен тура жүгүрди,
Алтын эжик ачып чыкты.
Такылу адын мине согуп,
Элес эдип уча берди,
Тогус кырлу гайгазына
Туйгак тийбей, ажа берди.
Оны көргөн јети нама
Алан кайкап, тура жүгүрди
Ай судурын ала койып,
Түрген-түкей ачып көрзө,
Маадай-Кара јангыс уулы
Көгүдей-Мерген келип бартыр,

Баатыр уул болгон эмтир,
Ийдези артык — ченеп келген,
Илмизи артык — өчөп келген,
Кара-Кула баатырдын
Өлөр тынын угуп бартыр.
Оны көргөн јети нама
Бажын јайкап, кайкаштылар.
Удура көрүжип, айдыштылар:
«Кара-Кула јен јастанар,
Кара-суры јал јастанар,
Тенери түбин, алтай үстин
Көгүдей-Мерген башкарар,
Алып-баатыр бүттир» — дешти.
Онойтконнын ол согыда
Көгүдей-Мерген баатырдын
Көбөн јалду көк-борозы
Көк бөрү болуп јелет,
Көгүдей-Мерген көөркий бойы
Тенеринин үстүбиле
Кара мүркүт болуп учат.
Јетен айлык алтайына
Јангыс конуп учуп келди.
Көбөн јалду көк-борозы
Јетен айры мүүстү бүткен
Јелбер кара сыгын болуп
Кубула берген турбай кайтты,
Көгүдей-Мерген бойы десе
Тогузон айры мүүстү бүткен
Шокчым кара сыгын болуп
Кубула берген турбай кайтты.
Эки түней кара сыгын
Кара агашты эм булундап,
Јети күнге бустай берди.
Түнде болзо, уйкузы јок,
Түште болзо, амыры јок,
Јынгырада бустап турат.
Оны уккан аткыр-кара
Сыгын удура бустап ийди.
Эки оос бустап ийерде,
Эки түней кара сыгын
Јыш аралды јыга сүскен,
Чет агашты јерге баскан,
Айры мүүзи алмыс кептү,
Алкы бойлоры тайга кептү.
Эки јандап келген бойынча
Сол мүүзинен бирүзи сүзүп,
Он мүүзинен бирүзи сүзүп,
Табарыжа бербей кайтты.

Кату жаткан бу алтайын
Кажыгына чөгрө тебет.
Жымжак жаткан бу алтайын
Тизезине чөгрө тебет.
Алты күнге сүзүжерде,
Артыктаары жок болды,
Жети күнге сүзүжерде,
Жендеп чыгаары жок болды.
Жети күннинг ол бажында
Аткыр-кара сыгыннын
Арга-корго чыга берди,
Эки түней кара сыгын
Кара тайга колтугына
Оны кептей сүскен турды.
Аткыр-кара сыгын эмди
Чаап болуп чынгыра берди,
Тенгериде мыйгактын
Жаңыс уулы табыжына
Ичи-бууры селендешти,
Эди-сөөги баркырашты.
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Бүткүл бойы силжинип ийди,
Баатыр кижги боло берди.
Көб тайганын колтугына
Жееспекти төжөнүп алып,
Жер кыртыжын жамынып алып,
Эки жарын бириккенче,
Ок-саадагын тартып алды.
Тенгеринин бир мыйгагы
Балазынын табыжын угуп,
«Уулына болужар» — деп,
Тенгериден секирип түшти,
Көб тайганын ол бажына
Жастыра теппей, келип түшти.
Оң кулагын олой салып,
Сол кулагын солой салып,
«Аткыр-кара бала сыгын
Кандый жерде чынгырар» — деп,
Тындап тура бербей кайтты.
Көгүдей-Мерген ок-саадагын
Эртен тарткан өңир болды.
Эңир тарткан эртен болды,
Жүс кезердин эгентизи
Тынду кастак божодып ийди,
Ок бажынан от чөйилди,
Эргек төстөн сыр чөйилди,
Тогузон эки тоолбырлу
Канду кастак ол барала,

Мыйгак кардын жара тийди.
Алтын түктү мыйгак ан
Ары болуп секирерде,
Алтын кайырчак чарчалып түшти.
Көгүдей-Мерген кыйгырып айтты:
«Менде жаман жок — деди,
Кара-Кула жаманы — дийт.
Менде кинчек жок — деди.
Кара-Кула кинчеги» — дийт.
Оны уккан эне мыйгак
Ойто айтканы мындай болды:
«Кара-Кула жең жастанзын,
Кара-суры жал жастанзын!
Элен чактын эки үйеге
Эр жажына жобол болуп,
Ичи-буурым ойып турган
Кайырчакты алдым — деди,
Кара-Кула тыны анда,
Амадунга јединдин» — дийт.
Онойдо айткан ол сонгында
Тенгериге уча берди,
Аткыр-кара бала сыгын
Ээчий база уча берди.
Атту-чуулу Көгүдей-Мерген
Алтын кайырчакты ала койып,
Жер киндиги кара ташка
Уч темденип, туда берди.
Төрт кырлу алтын кайырчак
Төрт башка жарыларда,
Бөдүненин эки балазы
Экүлезги жарышканча
Тенгери өрө учуп чыкты.
Айга-күнге киргелекте,
Көгүдей-Мерген баатыр кижги
Жан карманын кодороло,
Тогуз кырлу јада ташла
Айдын көзүн жагып ийди,
Күннинг көзүн бөктөп ийди,
Ачу-корон соок түжүрди,
Алаканына күн ойнотты.
Бөдүненин эки балазы
Уч тенгери эм түбинен
Чыркылдажып, табыштанып,
Көгүдей-Мергеннин алаканына
Келип отура бербей кайтты.
Көгүдей-Мерген мойындарын
Мойро толгоп алала,
Жүк ле тынду артыргызып,

Ак платка орой тудуп,
Карманына салып алды.
Карсылдада каткырала,
Көк-борозын мине согуп,
Кара-Кула жерин көстөп
Казаладып желип ийди.
«Эрке кара Эрлик кызы,
Чырайын барып көрдөм — дийт,
Эр өлтүргөн Кара-Кула,
Бүдүжин барып көрдөм» — дийт.
Каан кижиге алтайы дөөн
Түргөң-түкей барып жадат,
Жеген жаан талайларды
Туйгак тийбей, ажып барат,
Жеген жаан талайларды
Куйрук тийбей, кечип жүрөт.
Кара тайга ол бажына
Желип чыгып, көрүп турза.
Кара-Кула алтайына
Жедип келгени көрүндү.
Кара тайга эдегинде
Таш өргөнүн эжигинде
Тогуз кырлуу темир чакы турбай
кайтты.

Ат чакынын ол төзінде
Кара-сур ат-эржине
Арка-бели тас тайгадый,
Жал-арказы аба-жыштый,
Көргөн-көзи көл кеберлү,
Турган бойы туу кеберлү,
Кенетийин оорый берген,
Күчүлдеде онтоп турды.
Кара-Кула каан бойы
Төртөн бутту таш ширеде
Айу чылап күкүрөгөн,
Онтоп-сыктап жаткан эмтир.
Оны билген Көгүдей-Мерген
Минген ады такылу жабага
Кубула бербей эмди кайтты,
Лүргөн бойы тастаракай
Таар тонду боло берди.
Маадай-Кара адазынын
Эжигине жортуп келди.
Куу талкуга адын буулап,
Чадыр айылга кирип келди.
«Жакшылар!» — деп ол айдала.
Улаазына отура берди.
Бу тужунда тастаракайды

Ада-энези танып ийди,
Ары көрүп, багырышты,
Бери көрүп, эзендешти.
«Барбаган бойы барар — деп,
Өлбөгөн бойы өлөр» — деп
Санангылап ол отурды.
Онойконнын ол сонгында
Кара-Кула каан күлүк
Мүүстү кара атка минген
Кашкак-Кара баатырын ийип,
Тос түнгүрлү Тойбос камды
Жер алдынан алдыртып келтир.
Эжик түнүгүн көдүрө жаап,
Улаа жыргын көдүрө бөктөп,
Тынду неме үйдө артырбай,
Көдүрө чыгара сүрүп салып,
Тос түнгүрлү Тойбос камды
«Камдап бер» — деп айбылаптыр.
Оны билген Көгүдей-Мерген
Ала чычкан эм бололо,
Кара-Кула өргөзүниг
Эжик бажына чыгып алды,
Сол кулагын солтой салып,
Оң кулагын олой салып,
Тындап эмди ол отурды.
Тос түнүлү Тойбос кам
Белденип камдай бербей кайтты.
Ийтке түнөй үрүп турды,
Ийнекке түнөй мөбөрөп турды.
Камдап келип, ол сурады:
«Маадай-Кара журтында — дийт,
Нени артырып салдың?» — деди.
Кара-Кула жартын айтат:
«Семтейерге төнгөзөк жок,
Сермейерге тазыл жок,
Ончо өртөп салгам» — деди.
Экинчизин камдап келип,
Тойбос кам сурап турды:
«Төрт кулакту көк байталды
Жедип, сен өлтүрдүң бе?»
Кара-Кула жартын айтат:
«Жедип тудуп болбой салып,
Жети бөрүгө жакыгам» — дийт.
Учинчизин, камдап келип,
Каан кижиден кам сурады:
«Тенгериде үч мыйгактын
Жаныс уулы кайда?» — деди.
Кара-Кула жартын айтат:

«Маадай-Кара јеринде» — дийт.
Ондый сости ол айдарда,
Тортинчизин камдап келип,
Тойбос кам айдып турды:
«Маадай-Кара эм журтынан
Баатыр уул бүткен эмтир,
Төбө кайа ол адалу,
Төрт кайыг ол энелү,
Көк-боро атка минген
Көгүдей-Мерген болтыр — деди.
Андап-куштап жүреринде,
Ада-энезине туштаган — дийт.
Јети наманыг айылына барып,
Сениг тыныгды угуп алтыр,
Уч мыйгактыг жангыс уулын
Јети күнге кыйнап туруп,
Тенериден бирүзин түжүреле,
Кардын јара аткан — деди.
Бөдүнениг эки балазын
Мойынын, көксин ол толгоордо,
Оорыганын ол — деп айтты.
Адазынын очин алып,
Уулы өштөп келтир — деди,
Јуртыга кирип калтыр» — деди.
Оны уккан Кара-Кула
Тенерини торгулта кыйгырды,
Јерди көчүре эм багырды.
«Маадай-Кара баатырды
Базынбаган болзом кайдат,
Амыр јаткан албатызын
Кыйнабаган болзом кайдат,
Кижиканын көп лө ичкем,
Кинчек болорын билбедим — дийт,
Албаты канын көп лө төккөм,
Кийини-алдын сананбагам,
Калак-корон, кайдайын!» — деп,
Бйлап, сыктап ол турды.
Камы камдап куучындаарда,
Кааны ыйлап комуудаарда,
Эжик бажында Көгүдей-Мерген
Мынды сости эм кыйгырды:
«Тос түнүрди акыр, мен — дийт,
Тоолодып көрөйин — дийт,
Тойбос камды мен сени
Билиндирип көрөйин» — дийт.
Огүс айу болуп кубулып,
Эжик бажынаг төр бажына,
Огурала, калып түшти,

Алаканла туда берди.
«Јоо, калак, не болды?» — деп,
Тос түнүрин эм таштайла,
Јер алдына кам калыды,
Кызыл мойыны кызас этти.
Көгүдей-Мерген баатыр кижик
Тос түнүрин ала койып,
Кийининен ары мергедеди.
Көбөн жалду көк-борозы
Бүткүл бойы тура түшти,
Көгүдей-Мерген баатыр кижик
Бүткүл бойы эм силкинди.
Ай жалтагы онын чырайы
Алтын ошкош жалтырашкан,
Күн жалтагы онын чырайы
Күмүш ошкош мызылдаган.
Јарынында јапшары јок,
Јаан бүткен баатыр эмтир,
Омырткада үйези јок,
Омок бүткен кезер болтыр.
Адын көрзө, аттан јаан,
Бойын көрзө, эрдег јараш,
Солонгудый уул болтыр.
Алып жүзи кызыл өрттий,
Алмынчулмун Көгүдей-Мерген
Кара-Кулага базып келди.
«Эзен, эзен, баатыр, — деди,
Мендий уулды көрдинг бе? — дийт,
Јетен тайга ажу бийик —
Экинчизин ажып келдим.
Јетен талай кечү терен —
Экинчизин кечип келдим.
Бычагы јок јуу соргон,
Камчызы јок јорго минген,
Албаты канын көп ичип,
Адам-энемди кулданып,
Амтажып јаткан каанга—деди,
Акту бойым туштажарга
Албаданып келдим мен — дийт,
Адам-энем амыр ба? — дийт,
Ак быйаным ончо бо?» — дийт.
Уккан бойы Кара-Кула
Тенери чилеп күркүреди,
Темир чилеп шыгырт этти,
Төжөгинен тура жүгүрип,
Јүс топчылу тонын кийди.
«Јүс те баатыр адарда,
Ок тыгынбас тоным» — деди.

Јүс текпелү тегери жаазын
Арказына жүктенип турды.
«Јүс баатырдын тынын кыйган
Мылтыгым» — деп айдып турды.
Көгүдей-Мерген оны көрүп,
Карсылдада каткырала,
Көскө, жүске өчөп сурайт:
«Бөдүнениң эки балазы
Сендий уулга керек пе?» — дийт.
Эки бөдүне балазын
Карманынаг кодороло,
Бирүзин үзе тартып ийди.
Күкүрт эмес күкүрт болды,
Тибирт эмес тибирт болды,
Кара-сур ат-эрјине
Төрт туйгагы өрө болуп,
Төбө-бели төмөн болуп,
Јал јастаңып өлө берди.
Бир бөдүне балазын
Бажынаг бойы эм тудала,
Эки будын өчөп-ченеп,
Кара-Кула каанга берди.
Кара-Кула оны каап,
Баатырдаг блаап аларга
Эки күнге тудужа берди,
Эки буурадый согужа берди.
Күрежип, тудужып ол турганча,
Бөдүнениң бу балазын
Тал ортодон үзе тартты.
Кара-Кула јыгылып:
«Ээ, калак!» — дегени
Элге-јонго эм угулды.
«Јоо, калак!» — дегени
Јонго-элге эм угулды.
«Кудайым!» — деп кыйгырарда,
Куру кара јер болды,
«Эрлик-бий!» — деп кычырарда,
Ээн кара јер болды.
Өлбөс тыны эм кыйылып,
Өлө берди Кара-Кула,
Акпас каны күркүреп,
Ага берди кызара.
Ачу-корон кыйгызына
Алтай түби тунуп калтыр,
Ама-томо кышкызына
Тегери түби тунуп калтыр.
Алтай үсти алтан каан,
Јердин үсти јеген баатыр

Бажын јайкап, кайкаштылар.
«Ат өлтүрип амтажыган,
Эр өлтүрип эремжиген
Кара-казыр санаалу
Кара-Кула каан күлүктин
Маадай-Каранын баатыр уулы
Бажына јеткен болтыр — дешти,
Јаман јутпа ол тагманы
Јастыра көрбөй, өлтүрип салган
Көгүдей-Мерген көөркийге
Јажына алкыш болзын!» — дешти.
Кара-Кула јыгыларда,
Кара-Таајы абакайы,
Эрлик-бийдин эрке кызы,
Јүс тажуурда аракыны
Бир тажуурга уруп алган,
Јеген ирик ол эдинен
Бир табакка салып алган
Эжиктен эмди кирип келди.
Кара бүдер онын чырайы
Кара көмүр кеберлү,
Јес алгыйдый јес сыргалу,
Јес чөйгөндий јес тумчукту,
Јылан кептү ол көрүнди.
«Акыр, акыр, баатыр, — дийт,
Элен чакка јуртап келген
Эжим менин өлтүрдин,
Эмди мен кайдайын? — дийт.
Ай алыстын алтайынаг
Айлу јерге мен үренгем,
Күн алыстын алтайынаг
Күндү јерге мен таскагам,
Ойто кайра јанбазым — дийт,
Көгүдей-Мерген көөркий сего
Мен баратан јанду», — деди.
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Кара-Таајы эм јүзине,
Каткырала, түкүре салды.
«Јер алдынын көрмөзи — дийт,
Јер үстүне не чыккан? — дийт.
Сендий тагма керек јок — дийт,
Сенин малында туза јок — дийт,
Айлу-күндү алтайымды
Быјарзыпай јан» — деп айтты.
Кара-Таајы ол болгожын,
Каранадый кара малын
Кара көмүрге кубултала,
Карманына салып алды,

Кара бакадый албатызын
Кара кумакка кубултала,
Сол колына ууштап алды.
«Тирү бойың сен мениле,
Журтабаска турган болзонг,
Жер алдына түжүреле,
Сенин сүнеегле журтаарым» — деп.
Айткан бойы Кара Таајы
Кызыл мойыны кызас эдип,
Жер алды дөбөн түже берди.
Онойтконнын ол соңында
Көгүдей-Мерген баатыр кижини
Ада-энезине келип туштап,
Албатызын жууп алып,
Мындый сөстөр айдып турат:
«Алтай үстин бийлеген,
Алтан каанды акалаган,
Жердин үстин жеектеген,
Жетен баатыр колго туткан
Кара-Кула базылды — дейт.
Жерлү кижини жерине — дейт,
Суулу кижини суузына — дейт,
Алтайаарга жаныгар — дейт.
Кара-Кула бу алтайын
Оотпогор, өртөбөгөр,
Жерде жаман жок — деп айтты,
Кара-Кула жаманы» — дейт.
Маадай-Кара адазына
Айткан бойы база айдат:
«Малыгарды бойоор баштап,
Жоныгарды бойоор башкарып,
Айыл-журтыгарга көчүгөр,
Мен слерди сакыбазым,
Озолуп жанар кижини» — деди.
Көк-борозын минип алып,
Жери дөбөн желе берди,
Жолун алып, жорто берди.
Тогузон өзөк кечип барат,
Тогузон тайга ажып барат.
Ол барып жатканда,
Көбөн жалду көк-борозы
Арыбас бойы арып калтыр,
Араайынан жортуп барат,
Көгүдей-Мерген баатыр бойы
Барар жолдын узагына
Жедип болбой өм жободы.
Онон ары ол бараатса,
Кобыга толо конгур быян

Коштолыпшкан отоп жүрет,
Акта толо ак быян
Секир, секир, мантап турат.
Арбын малдын ортозында
Коо-конгур сары жорго
Төмөн барза, жалкын кептү,
Өрө барза, салкын кептү,
Өрө-төмөн жарыжып турат.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген:
«Бу жорголор бирүзинен
Тудуп минзе, кайдар? — деди.
Жаман атла эм кыйналып
Жортуп болбой жүргенче,
Салкын ошкош жорго минип,
Мантадып жанза, кайдар?» — деди.
Тогузон кулаш кара армакчы
Сол канжаадан чече тартты,
Коо-конгур ол жоргоны
Ат үстүнөн чалмадап алды.
Көк-бородон түжүрө калды,
Күлөр ээрин жайа тартат,
Күмүш токум түжүрө тартат,
Алтын үйгөн уштып алып,
Көк-боронун жалмажына
Ай сулукла согуп ийди.
Эржинелү көк-боронун
Тепкен жери артып калды,
Барган изи жок болды.
Көгүдей-Мерген эм болгожын,
Коо-конгур жорго аттын
Бажын-көзүн сыймай тудуп,
Алтын үйгөн үйгендеди,
Ат-жепселин салып турды.
Сол жанынан минип алып,
Төмөн бура тартып көрди,
Суу салкындык жорго болтыр,
Өрө бура тартып көрди,
Суу салмадык быян болтыр.
Онойтконнын ол соңында
Коо-конгур жорго атты
Тартпас жанын тартып ийди,
Сокпос жанын согуп ийди.
Коо-конгур жорго быян
Жылан чылап шыркырады,
Сегирткиш чилеп секирип ийди,
Жылдык болуп уча берди.
Көөркий бойы Көгүдей-Мерген
Бир билинип, билинбеди,

Бир ондонып, ондонбоды.
Бир катап казаларда,
Алын каштан ала койды,
Экинчизин казаларда,
Кийин каштан ала койды,
Учинчизин казаларда,
Жыгылганын жагыс билди.
Көрөр болзо, көзи-бажы
Көдүрөзи тунуп калтыр,
Эди-сөөги көп сабазы
Оодылып, өмди тижип калтыр.
Эрлик-бийдин эжигинде
Ээр-токумын эм төжөнгөн
Жыгылып калган жаткан өмтир.
Суйтулдада каткырган,
Чукчулап коо кожондогон,
Кыйтылдада каткырган,
Кыйын түжүп, кожондогон,
Эрлик-бийдин өрке кызы
Эжигин ачып, чыгып келди.
«Түшпөс бойун түштин бе? — дийт.
Нени минип келдин? — деди.
Минген немен көрзөн» — деди.
Көгүдей-Мерген көрүп жаткажын,
Кобыга толо конур быян
Корон сары сегирткиш болтыр,
Секирип мантап турган жорго
Апсан деген курт болтыр.
Минип келген конур ады
Коо-конур жылан болтыр,
Тармалап, оны өкелтирлер.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Ары көрүп, ыйлап турат,
Бери көрүп, каткырып жадат.
«Бойынын өткөн жастыразын
Кемге айдар оны» — деди.
Онойып сананып ол жатканча,
Эки алып базып келди.
Бирүзи айдат: «Өлүп калган» — деп,
Бирүзи айдат: «Өлбөгөн» — деп.
Бирүзи айдат: «Ыйлап жат» — деп,
Бирүзи айдат: «Каткыр жат» — деп.
«Өлгөн болзо, өртөөр керек,
Тирү болзо, өлтүрер керек» —
Эки кезер өрмөктөшти.
«Удабас ла өлүп калар,
Көзигер албай, каруулдагар,
Терезин сойып аларыбыс,

Сөөгин барып өртөөрис» — деп,
Кара-Таажы кыс айдала,
Эжик төөн кире берди,
Эки алып ээчий барды.
Анча-мынча ой өдөрдө,
Күжүрт эмес күжүрт болды,
Уч тегери ол түбинен
Он канады ак булуттый,
Сол канады көк булуттый.
Боро мүркүт түшпей кайтты.
Көгүдей-Мерген баатырды
Ээр-үйгениле катай тепти,
Тегериге көдүрип чыкты.
Эки кезер чыга жүгүрип,
Ачу-корон кышкырыжып,
Тегеринин түбиндеги
Боро мүркүтти адып турды.
Жаан кезер аткан огы
Жоон мойун эм төзиле
Коштой өдүп, жүре берди,
Кичинек кезер аткан огы
Боро мүркүт куйрук бажын
Бүрте адып, жүре берди.
Көк тегериге жеткен бойынча
Атту-чуулу боро мүркүт
Айдын-күннин ол алдында
Агып жаткан сүт талайга
Көгүдей-Мерген баатырды
Экелип салбай эмди кайтты.
Атту-чуулу Көгүдей-Мерген
Токус күнге эжинеле,
Озогызынан он артык,
Эртегизинен эки артык
Болуп, жазыла бербей кайтты.
Боро мүркүт күркүрөп келип,
Сүт талайдан оны тееп,
Көк жаланга алып чыкты,
Бүткүл бойы тура түшти.
Көгүдей-Мерген көрөр болзо,
Көк-боро ады болтыр.
Бажы-көзүн сыймап турдат,
Он жаагына окшоп турат.
Ады онон сурап турды:
«Коо-конур жорго атка
Эмди катап минерин бе?» —
«Минбезим» — деп, баатыр айтты.
«Алтын үйгөн ушта тартып,
Арыган атты согору жок,

Ондый темдек бар эди — дийт,
Оны ундып, согорын ба?» —
«Сокпозым — деп, баатыр айдат. —
Кара-Таажы тармазына
Кирип, онойдо кылындым — дийт.
Бир жаманым ташта — деди.
Эрлик-бийдин эрке кызын
Жер үстүне алдыртарым,
Ол до баатыр, мен де баатыр,
Мен де очим аларым» — дийт.
Ондый сости ол айдынып,
Көк-борозын эртеп алды.
Семирип калган адын минип,
Ажып болбос тайгаларын
Жаңыс тееп, ажып барды,
Ада-энезинин алтайына
Жаңыс күнге једип барды.
Ай алдына арта түшкен
Алтын тайгага чыгып келип,
Ары жанын ајыктап турза,
Көс јетпес көк јаландар
Көк чечеги јайылган јадат,
Ажузы бийик ак тайгалар
Ак чечеги јайканган турат.
Эмил агаш бүри онбой.
Јайканыжып турар болды,
Эдил күүк үни серибей,
Эдип турар јангду болды.
Күнге күйбес күрөң тажы
Мызылдажып эм көрүнди,
Айга күйбес ала тажы
Јалтыражып эм көрүнди.
Јетен айры көк талайы
Чайбалыжып, агып јадат,
Јети јаан көб тайгазы
Јалтырашкан мында турат.
Ала түктү ак быйаны
Малдан көп өзүп калтыр,
Ак чырайлу ар-албатызы
Јонноң көп өзүп калтыр.
Ада-энези јанып келип,
Амыр-эзен јаткан эмтир.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Онҗ колыла малын баштап,
Сол колыла јонын башкарып,
Алтай өткөн ала малды
Одорлу јерге јуунадып ијди,
Јер айланган албатыны

Одынду јерге токтодып ијди.
Көбөн јалду көк-борозы
Көнү јорго јоргологон,
Көгүдей-Мерген көөркий бойы
Көкүп, ойноп, кожондогон,
Айыл-јуртына једип келди.
Ат үстүнен јайылып түжүп,
Алтын чакыга адын буулады.
Адазынын өргөөзинин
Алтын эжигин ачып кирди.
Азыраган ол адазы,
Эркелеген ол энези
Отурган јеринен тура јүгүрип,
Удура угкып эмди басты.
Алтын-Тарга энезиле
Јаланг кептү сол колдорын
Јайа тудуп эзендешти,
Јалбыш кептү јаактарын
Јөлөй тудуп окшоштылар.
Маадай-Кара адазыла
Кобы кептү онҗ колдорын
Суй тудуп эзендешти,
Коо кыранг тумчуктарын
Коштой тудуп окшоштылар.
Азыраган ада-энези
Ак ширдекке отурдылар,
Көгүдей-Мерген балазын
Көк ширдекке отургусты.
Көргөн-укканын куучындажып,
Көп куучынды баштадылар,
Јайым јадардын ырызына
Једингенин айдыштылар.
Ак чырайлу албатызын
Алдырып алып, байрамдады,
Ак малынын арајанын
Ичип, јыргап отурдылар.
Оноң ары өй өткөндө,
Атту-чуулу Көгүдей-Мерген
Ада-энезинен сурап турды:
«Азыраган адам — деди,
Эркелеген энем — деди,
Јастанарга јен элееди,
Јамынарга тон элееди,
Кийик болзо, түктү јүрер,
Кижид болзо, эштү јүрер.
Кандый каан алтайында
Менин одым күйген? — деди,
Кандый баатыр балазына.

Менин жүрүмүм жайалган?» — дийт.
Оны уккан Маадай-Кара
Бажын тырмап, балазына айтты:
«Акыр, акыр, балам, — деди,
Жуук жердег айдайын дезем,
Күүнүң жетпес болор — деди,
Ыраак жердег айдайын дезем,
Жоруктаарга күч болор — дийт.
Жер тегери белтиринде,
Жер алтайдын колтугында
Ак-боро атка минген
Ай-Каан деп каан бар — дийт.
Алтын-Күскү деп кызы бар — дийт,
Ары көрзө, ай кеберлү,
Алгадый жакшы бала — деди,
Бери көрзө, күн кеберлү,
Берер болзо, оны кудала.
Жараш бүткөн ол баланы
Жердин үсти жеткен кезер
Кудалап турган деп уккам — дийт,
Алтай түби алтан баатыр
Амадап турган деп уккам» — дийт.
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Отуруп чыдап эм болбоды:
«Акыр, акыр, ада-энем,
Ай-Каанның алтын кызын
Мен барып көрөдим — дийт,
Ат өлбөскө алтын эмес,
Эр өлбөскө мөңкү эмес,
Барбаган адым чыкканча,
Барып келзем, кайдар?» — деди.
«Кижикийик түктү эмей,
Кижик бойы эштү эмей,
Ат жободорго не килейзин,
Барып көрзө, кайдар?» — деп,
Ада-энези айдып турды.
Ондый сөсти ол угала,
Көгүдей-Мерген баатыр уул
Көк-борозын тудуп алып,
Алтан эки чуткамалду
Алтын үйгөн үйгендеди.
Төрт кырлу көбөн токум
Жайа тудуп артып ийди,
Төрт агаштан күлөр ээрин
Күлүй тудуп арта салды.
Катамалду кат куйушкан
Катай тудуп жылдырды,
Уч үйелү көмөлдөргө

Бүктөй тудуп тартып келди.
Алтан колон алып тартат,
Тогузон колон тоолоп тартат.
Көк булуттуй жуу-жепселин
Көк-борого арта салды.
Көб-куйак жылу кебин
Көгүдей-Мерген кийип ийди.
Ай карагай саадагын
Ач белине жүктенип ийди.
Алтан кырлу үлдүзүн
Жалмажына тагынып ийди.
Алып-күлүк жеппенип алып,
Ада-энези эзендешти.
«Амыр жүргөн тужунда
Алты жылдан келерим — дийт,
Эзен жүргөн тужунда
Эки жылдан жанарым» — дийт.
Көбөн жалду көк-боронун
Ай сулугын жайкай тартты,
Алтын тискинин чөйө тартты.
Алтын сапту камчызын
Ат жалмашка туда берди,
Ары болуп, жүрүп ийди.
Оны көргөн ада-энези
Кийининен ары алкадылар:
«Жаактуга айттырбазын,
Жарындуга соктырбазын,
Барган жери байрамду болзын,
Жүргөн жери ырысту болзын!
Баламның бажы амыр жүрзин!» —
Ондый сөсти айдыжып,
Ада-энези артып калды.
Атту-чуулу Көгүдей-Мерген
Көбөн жалду көк-борозы
Көк өлөңди көмө баспай,
Көнү жорго жоргологон,
Жаш өлөңди жайа баспай,
Жараш жорго жоргологон,
Тогузон эки кыл уйазы
Торсугына чарчалышкан,
Жеткен айры чаңкы жалы
Тизе көзине жайыла түшкөн,
Эки түңгөй кайчы кулак
Тегеринин агы-көгүн
Элип-селип чийип турды,
Эки түңгөй кара көзи
Карык туткан ай кеберлү
Айланыжып, барып жатты.

Алын колы казаларган,
Кийин буды бийелеген,
Азулудан ат-эржине
Алтан жаан тайга ашкан,
Жетен жаан талай кечкен,
Жети күнге јоруктап,
Јер айланып барып јатты.
Атту-чуулу Көгүдей-Мерген
Эргекпиле шоорлогон,
Элезин коо кожондогон,
Сабарбыла шоор салган,
Тарлан коо кожон салган,
Айды тудуп, экелип,
Ат кулакка ойног јүрет,
Күнди тудуп, экелип,
Ат сооруга ойног турат.
Жаан баатыр кожонгына
Как агаштан бүр томулат.
Таш бажынан чечек өзөт,
Тоолоп болбос жүзүн аңдар
Тозуп алдына, тындап турды,
Ай канатту жүзүн куштар
Ат кийининен учуп браатты.
Браадар ол болгожын,
Тогус јолдын ортозында
Бир баатыр ойноп турат:
Бир јерди барып тындап,
Бир јерди келип тындап,
Орө-төмөн жүгүрип јүрет.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Тогус чардын терезинен
Толгоп эткен камчызын
Ач билекке толгой тудуп,
Усти орто барбай кайтты.
«Амыр јаткан алтайды
Анан-мынан тындап турар
Кандый тенок баатыр сен?» — дийт.
Оны уккан баатыр айтты:
«Калак-корон, Көгүдей-Мерген!
Көк-бороннын тибиртин тындап,
Тойго кожо барар болуп,
Сени сакып тургам» — деди,
Тура жүгүрип, эзендешти.
Адын минип атанарда,
Ары көрзө, ады түней —
Көбөн жалду көк-боро,
Бери көрзө, бойы түней —
Көгүдей-Мерген боло берди.

Түней атту, түней сынду
Эки кезер барып јатса,
Жети јолдын белтиринде
Бир баатыр ойноп јадат:
Бир тайганы кодороло,
Бир јаланга апарып салат,
Бир тайганы кодүреле,
Оскө јерге кондырып турат.
Алтай јердин тайгаларын
Көдүрезин солып турды.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Алтын сапту камчызын
Ач билекке толгой тудуп,
Усти орто барбай кайтты:
«Тегин турган тайгаларды
Орө-төмөн көчүрип турар
Кандый тенок баатыр сен?» — дийт.
Оны уккан баатыр айтты:
«Калак-корон, Көгүдей-Мерген!
Тойго кожо барар болуп,
Сени сакып соодонгом» — дийт.
Адына минип, кожо атанды.
Ары көрзө, ады түней,
Бери көрзө, сыны түней,
Учу болуп јорто берди.
Онон ары браатса,
Жети јолдын белтиринде
Бир баатыр ойноп турды:
Бир талайды ууртап алып,
Бир талайга апарып уруп,
Ол талайдан ууртап алып,
Бир талайга апарып уруп,
Ары-бери жүгүрип турды.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Тогузон чардын терезинен
Толгоп эткен камчызын
Карызына толгой тудуп,
Усти орто барган турды.
«Тегин јаткан талайларды
Ары-бери собурып турар
Кандый тенок баатыр сен?» — дийт.
Оны уккан баатыр айдат:
«Акыр, акыр, Көгүдей-Мерген!
Көк-бороннын табыжын угуп,
Тойго кожо барар болуп,
Соодонуп јаткан эмейим» — дийт.
Адын минип атанарда,
Ары көрзө, ады түней —

Көк-боролор болбой кайтты,
Бери көрзө, сыны түней —
Көгүдей-Мерген болгылады,
Төртү болуп жорто берди.
Оноң ары браатса,
Јети јолдың белтиринде
Бир баатыр ойноп јадат:
Бир кастын куйругын үзүп,
Бир каска јапшыра адат.
Ол кастын куйругын үзүп,
Оскө каска јапшыра адат.
Ай канатту куштарды
Кыйнай берген турбай кайтты.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Алтын сапту ат камчызын
Ач билекке толгой тудуп,
Алып-кезер үсти орто
Талайганча барбай кайтты.
«Учуп жүрген куштардың
Куйругын үзүп, кыйнаган
Кандый тенек алып сен?» — дийт.
Оны уккан алып-кезер
Јалынып, айтпай эмди кайтты:
«Калак-корон, Көгүдей-Мерген!
Көк-боронның табыжын тыгдап,
Тойго кожо барар болуп,
Јети јолдың белтирине
Соодонып жүрген кижиге мен» — деп,
Адына минип, атанарда,
Ары көрзө, ады түней —
Беш түней көк-боролор,
Бери көрзө, жүзи түней —
Беш түней Көгүдей-Мерген
Оноң ары баргылады.
Беш баатыр јортуп отурза,
Јети јолдың белтиринде
Бир баатыр ойноп турат:
Бир тайганын тажын таштап,
Бир тайгага барып тудат,
Ол тайганын тажын таштап,
Оскө јерге барып тудат.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Тогузон чардың терезинен
Өрүп эткен камчызын
Қарызына толгой тудуп,
Усти орто келбей кайтты.
«Тегин јаткан таштарды
Өрө-төмөн таштап турар

Тенек-кандый баатыр сен?» — дийт.
Баатыр удур кыйгырып айтты:
«Көбөн јалду көк-боронның
Табыжын тыгдап угала,
Тойго кожо барар болуп,
Јол ортозына сакугам» — дийт.
Адына минип, кожо атанды.
Ары көрзө, ады түней —
Алты түней көк-боролор,
Бери көрзө, сыны түней —
Алты түней Көгүдей-Мерген
Баргылап эмди јатпай кайтты.
Алту болуп барып јатса,
Јети јолдың белтиринде
Бир баатыр ойноп јадат:
Бир тайгадан секиреле,
Бир тайгага бийелеген,
Ол тайгадан секиреле,
Оскө тайгада бийелеген,
Јети тайга өлөнгин
Көдүре теңсеп, бийелеп турды.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Алтын сапту камчызын
Ач билекке толгой тудуп,
Усти орто калып барды.
«Тегин јаткан тайгаларды
Өрө-төмөн теңсеп турар
Тенек кандый баатыр сен?» — дийт.
Оны уккан баатыр уул:
«Көбөн јалду көк-боронның
Тибиртин-табыртын тыгдап,
Тойго кожо барарга
Сакуп жүрген кижиге мен» — деп,
Адына минип, кожо атанды.
Ары көрзө, ады түней,
Бери көрзө, сыны түней,
Јетүлези көк-боро,
Јетүлези Көгүдей-Мерген.
Браадып, јети баатыр
Бойы-бойлорын адажар дийт.
Јер тындайган баатырды
Јер-Тындаачы деп ададылар.
Талай ууртаар баатырды
Талай-Ууртаачы деп ададылар,
Тайга кодоргон баатырды
Туу-Узеечи деп ададылар,
Қас кыйнаган баатырды
Қас-Адаачы деп ададылар.

Таш тудатан баатырды
 Таш-Тутпак деп ададылар,
 Секирип турган баатырды
 Секиртпек деп ададылар.
 Онон ары жети кезер
 Ай-Кааннын алтайын көстөп,
 Учкан куштан арай түргөн.
 Аткан октон арай жобош,
 Шууруп-шургул барып жадат.
 Алтын сапту камчызыла
 Ат үстүнөн сабашкылап,
 Он колына үлдү ойнодып,
 Сол колына жыда ойнодып,
 Кыйгы-кышкы бождодып,
 Каткырыжып, барып жадат.
 Онойтконнын ол сонгында
 Одус тайга ажып келип,
 Күннин көзүн бектеп турган
 Күрөң тайга бажына чыкты,
 Ай-Кааннын алтай жерин
 Ажыктап, шиндеп көргүлөй берди.
 Көрүп турар ол болгожын,
 Ай-Кааннын алтайында
 Тогузон жылдын тойы эмтир,
 Жетен жылдын жыргалы болтыр,
 Күлөр тонду күлүктөр,
 Алтын тонду алыптар
 Эжигинде жуулыжыптыр.
 Бала-барка базарына
 Мандык торко жайып алтыр,
 Келин-кечин келерине
 Кеен торко чөйпөп алтыр.
 Ат жакшызы жарышта,
 Эр жакшызы күрөштө,
 Ойноп, жыргап турбай кайтты.
 Алтай түбү алтан каан
 Ончозы мында келген болтыр,
 Жер үстүнүн жетен баатыр
 Көдүрө мында жуулган эмтир.
 Эрлик-бийдин эрке кызы
 Кара-Таажы мында ок жүрөт.
 Көгүдөй-Мергеннин келип жатканын
 Көрбөс жерден көргөн эмтир,
 Билбес жерден билген эмтир.
 Көгүдөй-Мергенди өлтүрөргө,
 Төр бажына оро казып,
 Түбинө жыда кадап салтыр,
 Ак ширдекти үстүнө жайып,

Кылдан чичке кызыл учукты
Серегинен өткүреле,
Казанның кулагына буулап салтыр,
Көгүдей-Мергенди күндүлейтен
Аракызына корон кошкон,
Танкызына корон кошкон,
Этке-жууга корон кошкон,
Сакып алган отурган эмтир.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген —
Жети түңей баатырлар
Жергележе желе берди.
Жети түңей көк-боролор
Алын колы казалеген,
Кийин буды бийелеген,
Тогузон эки кыл уйазы
Торсугына чарчалышкан,
Жетен айры чаңкы жалы
Тизе көзине жайыла түшкөн,
Көк өлөңди көмө баспай,
Көнү жорго жоргологон,
Жаш өлөңди жайа баспай,
Жараш жорго жоргологон,
Эки түңей кайчы кулак
Тенгеринин агы-көгин
Элип-селип чийер болды,
Эки түңей кара көзи
Карык туткан ай кеберлү,
Айланыжып турар болды,
Көбөн жалду эржинелер
Көрүнүп келди бу алтайда.
Жети түңей Көгүдей-Мерген
Ай жалтагы чырайлары
Алтын чылап жалтырашкан,
Күн жалтагы чырайлары
Күмүш чилеп мызылдашкан,
Килин кара кабактулар,
Кирби кара сагалдулар,
Коо кырлан тумчуктулар,
Кош аркадый кирбиктүлөр,
Көргөн көзи көк чолмондый,
Айткан тили от алмыстый,
Алып-күлүк баатырлар
Жедип, мында келбей кайтты.
Аттары десе аттан жараш,
Журамалдый быян болтыр,
Бойлоры десе эрден жараш,
Солондыый бүдүшү болтыр.
Жердин түби жетен кезер

Олорды көрүп, кайкадылар,
Алтай түби алтан алып
Бажын жайкап, кайкадылар.
«Ончозы түнгей кандый алыптар?
Ончозы түнгей кандый аттар?» — деп,
Албатызы кайкап турды.
Жети түнгей баатырлар
Ат чакызына токтоп түшти.
Жен тудатан жетен кезер,
Ат алатан алтан кезер
Жергележе басып келди.
«Кемигер слердин жаан баатыр?
Жен тударга, ат аларга» — деп,
Алтан-жетен кезер сурайт.
Жети түнгей Көгүдей-Мерген
Жетүлези каткырышты:
«Мен жаан, мен жаан» — деп,
Жети адын агыдып ийип,
Алтын эжикти ача тартып,
Таш өргөөгө кирип бардылар.
Ай-Каан айдып турды:
«Көгүдей-Мерген кемигер эди?
Ак ширдекке отурзын» — дийт.
«Мен эмей, мен эмей» — деп,
Жетүлези кыйгырыжып,
Ак ширдекке жетпей туруп,
Улаазына отура берди.
«Кемигер жаан баатыр эди?
Канза барып жадыры» — деп,
Корон кошкон тагкызынан
Чорго канзага азып берди.
Жети түнгей баатырлар:
«Мен жаан, мен жаан» — деп,
Жангыс кижидий тура жүгүрүп,
Чорго канзаны блаажып,
Жети жерден сындырып ийди.
«Кемигер слердин Көгүдей-Мерген?
Чөөчөй барып жадыры» — деп,
Корон кошкон аракыдан
Бир чөөчөйгө уруп берди.
Жети түнгей Көгүдей-Мерген:
«Мен эмей, мен мей» — деп,
Бир кижидий тура жүгүрүп,
Алтын чөөчөйдү блаажып,
Жети башка жара тартты.
«Кемигер слердин жаан баатыр?
Тепши баштап жизин» — деп,
Корон салган эди-жуун

Бир тепшиге салып берди.
Жети түнгей баатырлар:
«Мен жаан, мен жаан» — деп,
Алтын тепшини блаажып,
Жети башка жара тартты.
Онойтконнын ол соңында
Жети баатыр айдып турды:
«Жорук жүрүп жободыбыс,
Амырап алар күүнибис келди,
Серүүн, чөлөө жер бар ба?» — дийт.
Оны уккан Ай-Каан
Айдып турбай эмди кайтты:
«Жорук жүрген тыштанатан
Серүүн өргөө бисте бар» — дийт.
Жети түнгей баатырларды
Жети кырлу темир өргөөгө
Уйдешкенче, апарып кийдирди.
Темирден эткен орын берди,
Таштан эткен жастык салды,
Чойдон эткен төжөк салды.
Жети баатыр бу өргөөдө
Уйуктаачы болуп жатты.
Эрлик-бийдин эрке кызы
Кара-Таажы сүүнгөн бойы
Жетен эки шулмустарын:
«Бу өргөөни бектегер — дийт,
Тыштынан оны өрттөөр» — дийт.
Жетен эки шулмустары
Жетен эки сомокло
Темир өргөөни сомоктоп,
Жетен пуд таш көмүрди
Өргөө алдына эм салала.
Жетен эки көрүкчилер
Темир өргөөни көрүктеди,
Тогузон эки маскачылар
Тыштынан оны сулай берди.
Жети түнгей баатырлар
Темир өргөө ичинде
Ойгонып келип, көрөр болзо,
Жети кырлу темир өргөө
Кызыл-күрөң кызып келтир,
Баатырлардын эт терези
Кара-күрөң болуп чонтыр.
Оны көргөн Талай-Ууртаачы
Жака топчызын чечип ийип,
Бир талайды куза салды,
Темир өргөө соой түшти,
Боро туман борлоп чыкты.

Сыртындагы шулмустар:
«Ичи-бууры жарылды» — деп,
Каткырыжып, жүгүрдилер.
Оны уккан жети баатыр
Карсылдада каткырышты,
Тарсылдада бийелешти.
Жер алдынын шулмустары:
«Канайып барды бу? — деп кайкап,
Жер алтайдын ээзи мында
Кожо кирген болбой» — дежип,
Оног көп көмүр салып.
Там тыгыда көрүктеди.
Экинчизин темир өргөө
Изип келген турбай кайтты,
Ичиндеги баатырлары
Кара-күрөг чого берди.
Оны көргөн Талай-Ууртаачы
Колтук топчызын чечип ийди,
Бир талайды кузуп ийди.
Темир өргөө соой берди,
Боро туман борлоп чыкты.
«Эмди ле чын өлгөн» — дежип,
Көрүкчилер жүгүрүшти.
Оны уккан жети баатыр
Там тыгыда каткырышты,
Там тыгыда бийелешти.
Жетен эки көрүкчилер
Алаң-келең кайкадылар.
«Жер алтайдын ээзи мында
Кожо болгон болбой» — дежип,
Калганчы көмүрүн салала,
Там тыгыда көрүктей берди,
Тогузон эки маскачылар
Там тыгыда сулай берди.
Темир өргөө оног ары
Жалбыш кептү кызара берди,
Жастык-төжөк изип келди,
Ичиндеги жети баатыр
Эт-терези там ла чонуп,
Арга-корго табылбаста,
Ары-бери баскындап турат.
Кырылары једип браадарда.
Талай-Ууртаачы баатыр
Курын чече тартала,
Бир талайды кузуп ийди.
Темир өргөө бу тужунда
Соок сууга чыдабай,
Жетен башка жарыла берди.

Јети түңей Көгүдей-Мерген
Ортозынан чубап чыгып:
«Јылу јакшы өргөө учун
Јети күнге уйуктадыс,
Изү отты салараарда,
Кызарганча төөлөндис» — деп,
Каткырыжып, Ай-Каанның
Ак өргөөзине кирип келди.
Ай-Каанла јакшылажып,
Амыр конгонын суражып,
Отура бербей эмди кайтты.
Ай-Каан төр бажында
Ак ширдекке отурганын
Жер-Тындаачы көрөдө,
Алтын канзага тангы азып,
Кылдан чичке кызыл учукты
От камызып турган болуп,
Канза одыла күйдүрип, усти.
Төр бажындагы ак ширдек
Жер алдына ажа берди,
Ай-Каан ээчий кожо
Жер орого јыгыла берди.
«Кандый јеткер мынызы? — деп,
Ороны мынан не каскан?» — деп,
Таш-Тутпак тура жүгүрип,
Оро түбине јетирбей,
Јыда мизине кадалтпай,
Ай-Каанды тудуп алды,
Устүнег ары төгүлтпей,
Изү казанды тудуп алды.
«Кара-Таајы сайгагына кирип,
Мындый өлүм биске јазап,
Бойы арай өлбөди» — деп,
Јети баатыр каткырышты.
Оног ары албаты-јон
Тогузон јылдын той-јыргалын
Токунап, јазап, байрамдай берди,
Жетен јылдын јыргал-тойын
Текши ончозы јыргап турды.
Ай-Каан јарлап турат:
«Јетен тайга ары јанынан,
Жетен өзөк ол јанынан
Кара кумак ууштап алып,
Озо келген баатырга
Мен баламды берерим» — дийт.
Оны уккан баатырлар,
Алтын тонду алыптар,
Күлер тонду күлүктер

Күркүреже жарыжа берди.
Кара-Тааынын карындажы
Куу-жеерен атка минген
Кубакайчы деген баатыр
Кийининен ары жүрүп ийди.
Ат тыныжы куу тумандый
Алтай өдүп баргылады,
Алып жүзи кызыл өрттий,
Жер өдүп баргылады.
Оны көргөн Секиртпек баатыр:
«Көгүдей-Мерген мен эдим» — деп,
Бир тайгага барып чыгып,
Ээрлү аттан секиреле,
Жетен тайга ажыра барып,
Жетен өзök кечире барып,
Кара кумактан ууштап алды,
Ол жеринен секиреле,
Алыптардан озо келди.
Оны ээчий келгени —
Куу-жеерен атка минген
Кубакайчы болбой кайтты,
Учинчи болуп келгени —
Жеерен бука минип ийген
Желбеген өбөгөн болбой кайтты.
Алтай үстүниң алтан кааны,
Жер үстүниң жетен баатыры
Ончозы једип келерде,
Экинчизин Ай-Каан
Мындый мөрөй тургуза салды:
«Жетен тайга ары јанынан,
Жетен өзök ол јанынан,
Кара тайга бажынан
Алтын эргек чыгарайын,
Кезе аткан баатырга
Мен баламды берерим» — дейт.
Оны уккан баатырлар
Ок-саадагын тартып алып,
Каан эргегин кезе көстөп,
Каткырыжып, аткылады,
Аткан окторы јетпей турды.
Желбеген өбөгөн база атты,
Аткан огы орто јерге
Јетпей туруп, чылай берди.
Куу-жеерен атка минген
Кубакайчы адып турды.
Кулугурдын аткан огы
Жетен тайга ажып барды,
Жетен өзök кечип барды,

Тогус кырлу тайганын
Эдегине түшкен турды.
Оны көргөн Кас-Адаачы:
«Көгүдей-Мерген мен эдим» — деп,
Ок-саадагын тартып алып,
Канду кастак агытты.
Аткан огы онын болзо,
Тогус кырлу кара тайганы
Колтугынан јара атты,
Каан кижинин эргегин кезе атты.
Каан эткен кату мөрөйдү.
Бий эткен бийик мөрөйдү
Экинчизин Көгүдей-Мерген,
Алып алганы көрүнди.
Учинчизин Ай-Каан
Мындый мөрөй тургузып турды:
«Тогус кырлу кара кайа
Тургузайын мен — деп айтты. —
Оны көдүргөн баатырга
Мен баламды берерим» — дейт.
Кара кайаны тургузып ийди.
Алтай үсти алтан каан
Көдүрер болуп кучактап турза,
Кучактары јетпес болды,
Жердин сырты јетен баатыр
Анан-мынан көдүрип турза,
Кыймыктанбас салымду болды.
Куу-жеерен атка минген
Кубакайчы базып келип,
Кара кайаны көдүрди,
Уч темденип көдүрерде,
Тогус кырлу кара кайа
Эмеш-эмеш селендеди.
Алтай үстүниң алтан кааны
Айландыра базып, көрүп турат,
Жер үстүниң јетен баатыры
Текши ончозы кайкап турат.
Оны көргөн Туу-Үзеечи:
«Көгүдей-Мерген мен эдим — деп,
Мен көдүрер учурлу» — деп,
Базып келген бойынча,
Кара кайаны туткан бойынча
Ак айаска алып чыкты,
Көк айаска көдүрип чыкты,
Жетен тайга ажыра,
Жетен талай кечире
Мергедеп ийбей эмди кайтты.
Алтай үсти селес этти,

Жердин үсти торгула берди.
Көгүдей-Мерген күчтүзине
Көп албаты кайкап турды.
Каан эткен кату мөрөйди,
Бий эткен бийик мөрөйди
Учинчизин Көгүдей-Мерген
Бүдүрүп ийген турбай кайтты.
Атту-чуулу Кубакайчы
Айдары жок ачына берди:
«Кара аракы мен экелгем,
Калык-жонды мен жыргаткам,
Мен алатан учурлу — деди.
Алтын-Күскүни мен албаста,
Неге ичкен, жиген?» — деди.
Көгүдей-Мерген айдып турды:
«Той-жыргалды мен көрбөгөм,
Коронду ажың ичпегем,
Үч мөрөйгө турушкам,
Алтын-Күскү баланы
Мөрөй аайынча мен алар — дийт,
Кара-Таажы эжеңге — дийт,
Сыгырган болуп сыйтылдаба,
Сыранагың сындыарым,
Боро кушкаштың кертилдебе,
Богоно сөбгүң оодорым» — дийт.
Оны уккан Кубакайчы
Кара-Таажы эжеңге
Кал черүзүн-шулмустарын
Баштап алып, жанып ийди.
Кара-Таажы кекенип барды:
«Жолыңа сениң мен, акыр — дийт,
Жойгон болуп тоолонорум,
Жеринге сениң мен — деди,
Желе болуп артыларым».
Айткан бойы жоголо берди.
Онойтконның ол соңында
Ай-Каан калактай берди:
«Мениң кызым Алтын-Күскү,
Айылыңа жылыя берген эмтир,
Үч теңери түбине
Качып барып, журтай бертир.
Бедреп таап алган баатыр
Бойына алгай» — деп жартын айтты.
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Алты түңей наязыла
Жакшылажып, амырлажып,
Алкыш сөзүн айда салып,
Эмди мында айрылыжала,

Көк-борозын минип алып,
Каан кижиге кызын бедреп,
Атанып жүре бербей кайтты.
Канча талай ажып барып,
Канча тайга кечип барып,
Кара тайга эдегинде
Тогузон пуд чой токтоп
Жолдо жатканын баатыр көрди.
Көбөң жалду көк-борозы
Ол токтокты ажыра баспай,
Эбире баспай, тура берди.
Көгүдей-Мерген адынан сурайт:
«Не учурлу токток?» — деди.
Көбөң жалду ады айтты:
«Өңөрүп алзан оны» — деди.
Көгүдей-Мерген баатыр кижиге
Тогузон пуд чой токтокты
Сол колыла жерден алып,
Ат үстүнө чыгара тартып,
Өңөрүп алып, барып жадат.
Оноң ары браатса,
Тогус кырлу кара тайга
Алдында турбай эмди кайтты.
Көбөң жалду көк-борозы
Ол тайганы ажыра баспай,
Эбире баспай, тура түшти.
Көгүдей-Мерген сурап турат:
«Канайып туруң, эржинем?» — дийт.
Көк-борозы айдып турды:
«Тогус пуд чой токтокло
Бу тайганы эбиреде
Токтоктозон, уул» — деди.
Ат-эржине айткан соңында
Адынан баатыр жайылып түшти,
Тогус пуд чой токтокло
Тогус кырлу кара тайганы
Жети күнге токтоктоды.
Түндө оның уйкузу жок,
Түште оның амыры жок,
Түнкүлдеде табыштанып турды.
Жети күнниң бажында
Кара тайганың колтугы
Кенетийин ачыла берди.
«Түндө кижиге уйку бербес,
Түште кижиге амыр бербес,
Бу натаазы болор?» — деп,
Кара тайганың ичинен
Ондый эрмек угулды.

Көгүдей-Мерген баатыр киж
Бүткүл бойы кире конды,
Көк-борозы көгөн болуп,
Кубулып алып, кире конды.
Кирип барып, көрөр болзо,
Бу тайганын ичинде
Эрмектешкен, куучындашкан
Эки киж отурган эмтир.
Төр бажында отурганы —
Кара бүдер чырайлу,
Жес алгыйдый сыргалу,
Жес чөйгөндий жес тумчукту,
Жеш окпордый* оосту,
Курдак жетпес мойынду,
Алтан жажын ажа берген,
Агаш тайак тайанган,
Жетен жашка кире берген
Жебелек эмеген³¹ отурбай кайтты.
От аякта отурганы —
Ары көрзө, ай кеберлү,
Бери көрзө, күн кеберлү,
Толо айдый чырайлу,
Солонгый качарлу,
Чыккан айдаг чыпчыылду,
Тийген күннег кеп-кеендү
Ондый бала болбой кайтты.
Көгүдей-Мерген кайкап турды:
Баатыр кысты көргөжин,
Ай-Кааннын кызы ошкош,
Жетен жашту Жебелек эмеген
Эрлик-бийдин кызы ошкош.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Олордон эмди эзен сурайт.
Экүлези удур-дедире
Каткырыжып, колын берди.
Колды тударга жеткелекте,
Эржинелү көк-борозы
Көгөн болуп шымыранды:
«Көгүдей-Мерген көөркий — деди,
Жараш кыска колын бербе,
Эрлик-бийдин кызы эмтир,
Кубулып калган болтыр — деди,
Жаан кижининг колынан тут,
Ай-Кааннын кызы эмтир,
Кара-Таажы кубулткан» — деди.
Оны билген Көгүдей-Мерген

* Окпор — оро.

Жараш кыстан колын тартып,
Эмеген кижиле эзендешти.
Эзендешкен тужунда
Жараш кыс болуп алган
Кара-Таажы бүткүл бойы
Силкине бербей эмди кайтты,
Ачу-корон кекенип айтты:
«Атту-чуулу Көгүдей-Мерген,
Амыр жаткан албатынды
Ай ла күннег аскыарарым,
Ала түктү ак малынды
Алтайыннан жайладарым,
Маадай-Кара аданды,
Алтын-Тарга эненди
Жер алдына алдыртарым,
Уйе-сөөгин өртөөрим — дийт.
Көбөн жалду көк-боронунг
Жалын жастандыра өлтүрбөзем,
Адымнын мойынын кезерим — деп,
Улдүзүн жалап, чертенип турды, —
Көгүдей-Мерген сен бойынды
Жен жастандыра өлтүрбөзем,
Бойымнын мойыным кезерим» — деп,
Жыда бажын жалап, чертенди.
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Карсылдада каткырып ийди.
«Коронго катпаган сөөгимди
Уске кадырып болбозунг — дийт,
Изүге күйбеген бойымды
Сен өлтүрүп албазунг — дийт,
Бөрү жибеген адымды
Сен жип болбозунг — дийт,
Кускун ойбогон көзимди
Сен ойып албазунг — дийт,
Албаты-жонум алтайымда,
Ак быяаным эжигимде
Качан да болзо, турар — деди,
Сен апарып болбозунг» — деп,
Жүзи-бажына түкүрерде,
Эрлик-бийдинг эрке кызы
Кызыл мойыны кызас эдип,
Жер алдына калый берди.
Алтын-Күскү кыс бала
Бүткүл бойы эм силкинди,
Ай кебери айга бербес
Алтын кептү жылтырашкан,
Күн кебери күнге бербес
Күмүш кептү мызылдашкан.

Толо айдый чырайлу,
Солонгыдый качарлу,
Чыккан айдаг чыпчыылду,
Тийген күнненг кеп-кеендү,
Тогузон айры кежегези
Чончойына толголышкан,
Жетен айры тулундары
Жер алтайга сүүретилген.
Төртөн эки топчылары
Төбө-белин жайкап турды,
Алтан эки жыламажы
Арка-белин силкип турды,
Көргөн көзи көк чолмондый,
Айткан тили от алмыстый
Алтын-Күскү айдып турды:
«Киштинг жүзи чоокыр эмей,
Кижининг жүрүми жагыс эмей,
Эр жагыскан жүрер бе? — дийт,
Сениле кожо баргайым» — дийт.
Алтын-Күскү кыс бала
Ак-боро адына минди.
Көгүдей-Мерген баатыр уул
Көк-боро адына минди,
Экү болуп, коштой жортты,
Ада-энезининг алтайына
Маадай-Кара эм жерине
Көндүрө атанып жүрүп ийди.
Азыраган кыс адазы,
Эркелеген кыс энези
Балазын апарып ол жатканын
Билбес жерден билип ийип,
Сеспес жерден сезип ийип,
Жол ортозына једижип келди.
«Акыр, акыр, Көгүдей-Мерген,
Бир жаманым ташта — деди,
Кара-Таајы сайгагына
Киргенимди унды — деди.
Баламды таап алганында,
Айылдап бар, күйүүм — деди,
Мал берейин, ал» — деп айтты,
Күйүүн мокоп салала.
Тогус кулаш камчы берди.
«Кеп берейин, ал» — деп айдып,
Балазын мокоп салала,
Тогус айры бычак берди.
Көгүдей-Мерген, Алтын-Күскү
Ада-энезиле амырлажып,
Оног ары жортул отурза,

Ай-Кааннын ак быяны
Көдүрө чубап, ээчий берди,
Ай-Кааннын албатызы
Көдүрө кийининег баргылады.
Айдап турза, кайра барбас,
Олорды ээчий—мөөп турды.
Көгүдей-Мерген, Алтын-Күскү
Аргазын таппай тургулаарда,
Көк-боро ады айдат:
«Камчыны ойто ташта» — деди.
Камчыны ойто таштаарда,
Малы көдүрө јана берди.
«Бычакты ойто ташта» — деди.
Бычакты ойто таштаарда,
Јоны көдүрө јана берди.³²
Оног ары Көгүдей-Мерген
Алтын-Күскү алганына
Маадай-Кара адазынын
Алтайына жүре берди.
Көбөң јалду көк-боронунг
Тогузон эки кыл уйазы
Торсугына чарчалышкан,
Жетен айры чанкы јалы
Тизе көзине јайыла түшкен,
Алын колы казалаган,
Кийин буды бийелеген.
Көгүдей-Мерген, Алтын-Күскү
Эргекпиле шоор тартып,
Элезин коо кожондоп,
Сабарыла шоор тартып,
Терлон коо кожон салып,
Ойноп, јыргап, алтайына
Једип келген турбай кайтты.
Ай алдына арта түшкен
Ала тайга бажына чыгып,
Ары јанын ајыктап,
Айландыра көрүп турза,
Айлу-күндү алтайынынг
Ак чечеги јайылган эмтир,
Јети јаан көө тайгазы
Јалтыражып туруп јадат.
Жетен айры көк талайы
Јайкалыжып, агып јадат,
Јүс будакту темир терек
Айга-күнге јалтырап турды.
Эки түңгей алтын күүк
Ун серибей, эдип турды,
Ак быяны малданг көп.

Жайылып өскөн жүрбей кайтты,
Албатызы, жонноң көп,
Жаранып өскөн турбай кайтты.
Узун куйрук суй салып,
Бөрү малына кирбейтир,
Узун жыда тудунып,
Оштү жонго табарбайтыр.
Ала малы амыр турды,
Ада-энези эзен жүрди.
Ада-энезинин айылына
Алтын-Күскү, Көгүдей-Мерген
Ээчишип алып баргылады.
Алтан эки баатырлар,
Жетен эки кезерлер
Удура келип уткыдылар.
Атту-чуулу Көгүдей-Мерген
Алтын-Тарга энезиле
Жалаң кептү алаканын
Жайа тудуп эзендешти,
Жалбыш кептү жаагын
Жөлөй тудуп окшошты.
Маадай-Кара адазыла
Кобы кептү колдорын
Коштой тудуп эзендешти.
Коо кырган тумчуктарын
Коштой тудуп окшошты.
«Акыр, акыр, ада-энем,
Амадаганым алдым — деди,
Арынганым туттым — деди,
Ай-Каанның Алтын-Күскү
Кызын алдым, бу» — деп айтты.
Тогус жылга той баштап,
Жети жылга жыргал баштап,
Маадай-Кара адазына
Көрүп, угуп келгенин
Көгүдей-Мерген баатыр уул
Көдүрө жартап куучындады.
Онойтконнын ол соңында
Ада-энезинин алтайына
Амыр-энчү журтай берди,
Ак быйаны одорлу болды,
Албаты-жоны жыргалду болды.
Онойып жадып ол турала,
Бир күнде уйуктап тура,
Түженип жадар болгожын,
Жер алдынан элчи келтир,
Эрлик-бийдин кызы эмтир,
Маадай-Кара өбөгөнди,

Алтын-Тарга абакайды
Улу адам келзин деген элчи эмтир.
Ондый сөсти элчи айдып,
Ада-энезинин күр көксине
Коронду окло адып ийди,
Кара буказын мине согуп,
Эрлик-бийдин эрке кызы
Жер алды дөөн чөңө берди.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Чочый береле, ойгонып келди.
«Кызыл каның төгөрүм!» — деп,
Кыйгырып-кышкырып ойгонды.
Кожо жаткан Алтын-Күскү:
«Канайып турун, уул?» — деп,
База ойгонгон турбай кайтты.
Мындый түшти түжөндим деп,
Алтын-Күскүге куучындады.
«Бу натаазы түш болды?» — деп,
Өрө туруп көрөр болзо,
Ада-энези ширеезинде
Жаткан жеринде өлүп калтыр.
Эленчиктин эки үйеге
Эдим ачыды дебеген,
Жажын чактын жаш үйеге
Жастыкка оорып жатпаган
Ада-энези жаңыс күнде
Өлүп калганы билдирди.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Ары көрүп, багырып ийди,
Алтын-Күскү алган үйи
Жети күнге ыйлай берди.
Айды-күнди тудуп алып,
Жүрегине жаба тутса,
Ада-энези тынданбайт,
Үч өлгөнди тиргизетен
Алтын кырлу отыкты
Төжине жаба тудар болзо,
Соогон эди жылыбайт.
Арга-корго табылбаста,
Көгүдей-Мерген айдып турды:
«Ат өлбөскө алтын ба?
Эр өлбөскө мөңкү бе?
Өлүп барганы бу эмтир» — дийт.
Жер үстүниң жетен баатырын,
Алтай үстүниң алтан каанын
Жууп алып, сөөгин жууды.
Ада-энезинин сөөгин
Ичин онын мөңүнле,

Сыртын онын алтынла
Сүрткүштейле, кадырала,
Эленчикке элебес,
Жажын чакка кургабас
Таш өргөө тудала,
Ичине жууп салбай кайтты.
Ада-энезинин сөөгүн жууп,
Албаты-жонун күндүлөп,
Жетен күнге отурала,
Жадып, амырап уйуктай берди.
Уйуктап тура, түженип жатса,
Эрлик-бийдинг эрке кызы
Элчи болуп келген эмтир.
«Атту-чуулу Көгүдей-Мерген,
Жер алдына келзин деп,
Улу адам жакыган—дийт,
Алтын-Күскү кыс баланы
Кожо алып экелзин деп,
Эрлик адам айткан» — деди.
Оны уккан Көгүдей-Мерген
Ачу-корон кыйгырала,
Ойгонуп келип, көрөр болзо,
Коронду окты октогон,
Корголжын токпок сүүртеген,
Тогузон кырлу жыдалу,
Жес сыргазы кангырашкан,
Жес тумчугу мызылдаган,
Эрлик-бийдинг эрке кызы
Мында келген турбай кайтты.
Көгүдей-Мерген көөркий бойы
Өгүс болуп отурала,
Эрлик-бийдинг эрке кызын
Тура жүгүрүп, барып тутты,
Жер алдына киргелекте,
Бек колыла каап алды.
Олтүрөргө келген жеткерди
Жер киндиги кара ташка
Төрт санынан кере тартып,
Төрт кастакка бек буулайла,
Көө тайганын мезинен
Сары тегенек сындырып алып,
Жетен чыбык тутамдайла,
Жети сөөги кугарганча,
Арка-сыртын сыйра сокты,
Жетен чыбыкту тутамнан
Жетүзи артканча чыбыктады.
Кышкырбас бойы Кара-Таажы
Мындый кыйынга кышкыра берди.

Жалынбас бойы Кара-Таажы
Мындый өлүмгө жалына берди.
«Кара-Кула очин некеп,
Оштөбөгөм болзом кайдат,
Жер алдына ада-энегди
Алдырбаган болзом кайдат!
Менин мөрим өлгөн — деди,
Сенин мөринг болды» — деди,
Жылан чылап ангданыжып,
Өлө берди Кара-Таажы
Онын соңында Көгүдей-Мерген
Көк-борозын тескери ээртеп,
Эрлик-бийге барып келер деп,
Элес эдип жүрүп ийди.
Жер алдына түжө берди.
Ай алыста, күн алыста
Эмди болзо барып жатты.
Браадып көрөр болзо,
Жети жолдын белтиринде
Туйгагынын кырынан үйтейле,
Агашка чыгара тартып койгон
Кара-кер ат туштады.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Алан кайкап, адынан сурайт:
«Бу канайткан ат болгон?»—дийт.
Көк борозы айдып турды:
«Айлу-күндү алтайда
Жайым базып жүрөрдө,
Жон-улусти көп тепкен
Тебеен ятты экелип,
Мынайда Эрлик кыйнаган»—дийт.
Онон ары бараатса,
Жети жолдын белтиринде
Эки мүүзине бежен лудтан
Чой буулаган кара бука
Бажы салбактап турбай кайтты.
«Бу натаазы болгон?»—деп,
Көгүдей-Мерген сураарда,
Көк-борозы айдып турды:
«Жон улусты көп сүскен
Сүзееен бука кыйыны»—дийт.
Онон ары барып жатса,
Оозына темир тиштеңдирген
Сары калтар ийт туштады.
«Жон-улусти тудуп жүргөн
Тудаан ийттин кыйыны»—деп,
Көк-борозы айдып берди.
Онон ары барып жатса,

Јети јолдын белтиринде
Эмеген-өбөгөн эки киж
Тогус койдын терезин
«Јамынарга јетпес»—деп,
Ыйлажып-сыктажып отурды,
Тогусон жүзүн курсактарды
«Ажанарга јетпес»—деп,
Сыктажып-ыйлажып отурды.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген:
«Бу канайткан улус»—деп,
Көк-бородон сурап турды.
Көбөн жалду көк-борозы
Айдып турбай эмди кайтты:
«Айлу-күндү алтайда
Јайым жүрер тужунда,
Бойынын јөөжөзи көскө көрүнбес,
Улус јөөжөзин тоноп турган,
Албатынын күчин јиген
Бай улустын кылыгы—дйит,
Мынайып мында кыйналат»—дйит,
Онон ары барып јатса,
Јети јолдын белтиринде
Киндигинен буулап салган
Бир баатыр турбай кайтты.
Аш-курсакты јайып оалган,
Ол курсакка колы јетпес,
Јайнап туратан јанду эмтир.
«Бу канайткан киж?» — деп,
Көк-бородон баатыр сурайт.
«Минген адын азырабас
Јангыс казыкка буулап турар
Јалку кижинин кыйыны» — дйит.
Онон ары барып јатса,
Јети јолдын белтиринде
Куу төнөштин үстүне,
Куу ыгырчак ээртеп алган,
Камчызыла төнөшти сабап,
Бир баатыр отуруп јатты.
«Бу натаазынын кыйыны?»—деп,
Көк-бородон баатыр сурайт.
«Ат мингежин, мантадатан
Јаман кижинин кылыгы» — дйит.
Онон ары барып јатса,
Јети јолдын белтиринде
Эки айылдын ортозында
Бир эмеген тили бажынан
Кармактап салган,
Оро-томон жүгүрип турат.

«Бу канайткан?» — деп сураарда:
«Ары-бери жүгүрип,
Айыл ортого коптонотон
Копчы кижинин кыйыны» — дйит.
Онон ары барып јатса,
Бир баатырды кулагынан үйтейле,
Агашка илип койгон эмтир.
«Бу натаазы болор?» — деерде:
«Айыл тындайган кижинин
Кыйыны болор ол» — деди.
Онон ары барып јатса,
Бир кижинин көргөн көзин
Јумулбас эдип тебискилеп койгон.
«Бу канайтканы болгон?» — деерде,
«Айлу-күндү алтайда
Айыл ортозына жүрүп
Айыл јыртыгынан шыгаалап
Көрөтөн кижинин кыйыны»—дйит.
Онон ары барып јатса,
Јети јолдын белтиринде
Эки чадыр айыл турат,
Ол чадырдын ортозында
Бир баатыр жүгүрип жүрет,
Бирүзинин эжигин ача согуп,
Бирүзине барып, кире конот,
Онын эжигин ача согуп,
База бирүзине келип кирет.
«Бу натаазы?» — дегежин:
«Бойынын јуртын јуртсынбас,
Бойынын айылын айылзынбас,
Кей кижинин кыйыны» — дйит.
Онон ары барып јатса,
Јол ортодо эмеген-өбөгөн
эки баатыр
Эски койдын терезин
Төжөнөлө, јамынып алган,
уйуктап јадат.
Бирүзи айдат: «Сен јамын»—деп,
Бирүзи айдат: «Сен јамын» — деп,
Бойы-бойлорын кымып турат.
«Бу натаазы болор?» — деерде,
«Бойы-бойынаг ырашпас.
Кару улус кылыгы» — дйит.
Онон ары барып јатса,
Јол ортодо эмеген-өбөгөн
эки күлүк
Бир койдын терезин блаажып,
Бирүзи болзо, бойына тартып,

Бирүзи болзо, бойына тартып,
Согужып турар жанду болтыр.
«Бу натаазы болор?» — деерде,
«Көрүшпейтен улустын
Кыйналганы ол» — деп айтты.
Онон ары барып жатса,
Темир комут кийип алган,
Темир күрек тудунып алган
Алтан баатыр жер казып турат.
«Бу натаазы болор?» — деерде,
«Айлу-күндү жерине
Жайым ашты өскүрген,
Жакшы ишти иштеген
Иштенкей улус кылыгы» — дейт.
Онон ары браатса,
Жети жолдын белтиринде
Темир маска тудунган,
Таш токтоп отурган
Бир баатыр туштады.
«Бу канайткан болор?» — деп,
Көк-бородон сураарда:
«Темир согуп узанатан
Ус кижинин кылыгы» — дейт.
Онон ары барып жатса,
Ак мылтыкты октоп алып,
Ак койонды сүрүшкен
Бир баатыр туштап барды.
«Бу кемизи болор?» — деерде:
«Анды-кушты көп адатан
Анчы кижини кылыгы» — дейт.
Онон ары Көгүдей-Мерген
Көп улусты аралап,
Эрлик-бийдин жериле
Барып жадар болгожын,
Эрлик-бийдин албатызы,
Бака кептү баатырлары,
Чочко кептү шокчылдары
Көгүдей-Мергенди көрөлө,
Көдүрөзи кайкаштылар:
Минген адын көрөр болзо,
Тирү аттын бүдүжиндий,
Жүргөн бойын көрөр болзо,
Тирү кижинин бүдүжиндий.
Көгүдей-Мерген баатыр кижини
Эрлик-бийдин таш өргөзүн
Көстөп келбей эмди кайтты.
Атту-чуулу Эрлик-бий
Азу сагалы жерди чийген,

Эрин сагалы тегери чийген.
Көк-боронун тибиргин тындап,
Эжигине чыккан турбай кайтты.
Оны көргөн Көгүдей-Мерген
Эргегиле шоор салды,
Элезин коо кожон салды.
Сабарыла шоор салды,
Тарлан коо кожон салды.
Көбөн жалду көк-борозы
Эмдик аттый туйлап барды,
Көгүдей-Мерген баатыр бойы
Эзирик кижидий кыйгырып барды
Эрлик-бийдин жанына келип,
Адынан жайылып түжеле:
«Эзен, эзен, өбөгөн — дейт,
Эмди мени не алдырдың?
Жакшы, жакшы, абагай — дейт,
Жаш кижини не алдырдың?»
«Эзен, эзен, балам» — деп,
Эрлик колун берерде,
Көгүдей-Мерген баатыр уул
Сол колыла колынан тудуп,
Оң колыла сагалынан тудуп,
Жер киндиги кара ташка
Көдүрөп келип, салып алды,
Төрт санынан кере тартып,
Төрт кастакка кадады,
Жес кынжыны мойнына сугуп,
Чой терекке буулап салды.
Онойтконнын сонгында
Атту-чуулу Көгүдей-Мерген
Жүс текпелү тегери жаазын
Жүс текпезине жылдырды,
Тогузон айры канду кастак
Жер алдына агыдып ийди.
Көгүдей-Мерген аткан огы
Эрлик-бийдин албатызын,
Бака кептү баатырларын,
Кан соротон алмыстарын,
Чочко кептү шокчылдарын,
Жылан кептү шулмустарын,
Оңчозын эмди кыра атты.
Атту-чуулу Эрлик-бийди
Качан да өрө турбас эдип,
Кара көмүрлө өртөп койды.
Онойтконнын ол сонгында
Айлу-күндү алтайдын
Атту-чуулу баатыры